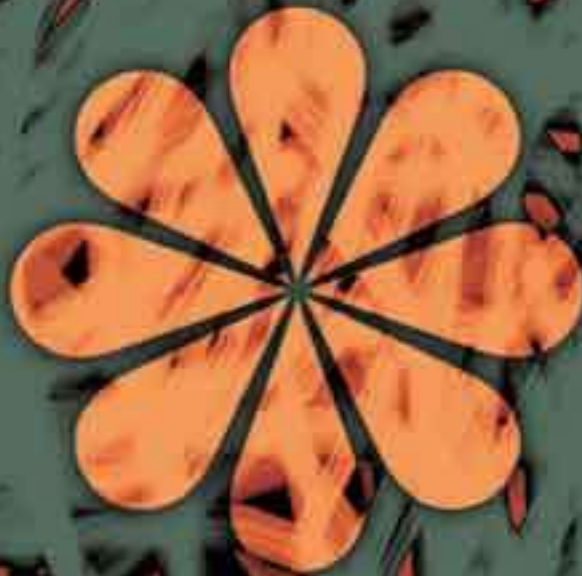


**LES ASSOCIACIONS
DE DONES**
a la ciutat de L'Hospitalet



Programa Municipal per a la Dona

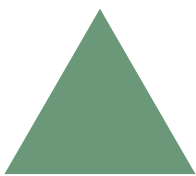
**LES ASSOCIACIONS
DE DONES**
a la ciutat de L'Hospitalet



**UN ESTUDI DE LA
PARTICIPACIÓ,
CARACTERÍSTIQUES
I MOTIVACIONS
DE LES ASSOCIADES**

sumari

Antecedents històrics i característiques generals que presenten els grups de dones	7
Introducció	9
Grups de dones i feminismes	12
Llegats del moviment feminista	14
Les associacions de dones	15
▶ Característiques	15
▶ Tipologies	16
▶ Àmbits d'actuació	17
La ciutat de L'Hospitalet i les associacions de dones	19
La ciutat	21
▶ Territori	21
▶ Demografia	21
Les associacions de dones de la ciutat	22
▶ Nombre d'associacions a l'any 2000	22
▶ Tipologia de les associacions	22
▶ Distribució geogràfica, ubicació en el mapa	23
Breu ressenya de cada associació	24
▶ Associació de Dones de Santa Eulàlia	24
▶ Associació Sociocultural Vivències	24
▶ Grup de Ioga Santa Eulàlia	25
▶ Grup de Dones de Can Serra	25
▶ Associació de Dones Sant Josep	26
▶ Associació Eurodona	27
▶ Associació de Dones Separades	27
▶ Associació de Vídues de L'Hospitalet	28
▶ Grup de Dones del Gornal	28
▶ Associació de Dones del Centre L'Hospitalet	29
Estudi sociològic de les associacions de dones	31
Objectius	33
Metodologia	34
Variables demogràfiques. Característiques i situació ocupacional	35
Distribució del temps. Necessitats personals, necessitats familiars	39
Activitats d'oci i temps lliure	44
Associacionisme, interessos i expectatives	47
Conclusions i propostes	55
Característiques demogràfiques i situació ocupacional	57
Distribució dels temps: temps de lleure, temps de treball	58
Interessos i expectatives de les dones vers les seves associacions	60



Una de les característiques de les societats democràtiques és el manteniment de l'equilibri entre els poders públics i la ciutadania.

Les associacions civils tenen un paper fonamental en la recerca constant d'aquest equilibri. Una xarxa àmplia i consolidada d'associacions —especialment les que no tenen ànim de lucre— és un termòmetre fiable a l'hora de mesurar la participació de la ciutadania en la comunitat. Un entramat sòlid del món associatiu és també una garantia de salut democràtica.

El fet que en els darrers anys hagi hagut a la nostra ciutat un augment progressiu d'associacions de dones és per si mateix una dada que té una lectura positiva.

Entre els objectius del Programa Municipal per a la Dona (PMD) hi ha la voluntat de continuar donant suport a aquesta xarxa associativa mitjançant activitats que promoguin el creixement de les entitats i la formació de les associades.

A fi de millorar les estratègies d'actuació i de programar més objectivament les activitats orientades a tractar temes relacionats amb la situació de la dona, el PMD, en col·laboració amb les associacions de dones de la ciutat i amb la Universitat Autònoma de Barcelona, ha elaborat l'estudi que es presenta a continuació.

**Antecedents
històrics
i característiques
generals
que presenten
els grups
de dones**



Introducció

Si algú afirma que els homes són un grup humà força heterogeni, sembla que remarqui una obvietat, que digui una cosa que ja sap tothom. El simple fet que uns individus comparteixin el sexe genètic masculí no oculta la seva pròpia diversitat. Així, doncs, percebem els homes dins d'una extensa variació: l'edat que tenen, l'ètnia a què pertanyen, la professió, el nivell econòmic, la mentalitat, l'opció política que trien, els interessos, els gustos, etc.

El mateix hauria de succeir amb les dones: elles també tenen edats diferents, professions, mentalitats, interessos i gustos diversos; elles escullen opcions polítiques diferents i pertanyen també a ètnies diferents. Hauria de succeir el mateix que amb els homes, però no és així perquè per damunt de totes aquestes diferències el fet de compartir el sexe femení, el fet de ser dona, sembla que afecta d'una manera més definitiva les seves vides.

És cert això? Tenia raó Rousseau¹ quan escrivia que “el mascle és mascle tan sols en algunes ocasions; la femella és femella tota la vida”.

Rousseau tenia raó en un aspecte, però s'equivocava en l'altre. La condició sexual no afecta de manera decisiva solament les dones: influeix també sobre els homes i amb la mateixa intensitat. Quan només sabem veure les dones condicionades pel seu sexe i no som capaços de veure d'igual manera els homes, estem passant per alt molts segles de costums i de maneres de pensar en què la pròpia organització social, la cultura i la tradició no solament van dividir els rols i les tasques segons els dos sexes, sinó que van adjudicar-los categories, etiquetes que mostraven qui era superior i qui era subordinat, què valia i què no valia gairebé res, qui servia de norma universal i qui representava la imperfecció.

Al llarg dels segles les dones han tingut al seu càrrec —i continuen tenint-la— una tasca fonamental per a la supervivència de l'espècie humana: el treball actualment anomenat reproductiu; un treball que aglutina un conjunt extensíssim d'activitats que van més enllà de les feines purament materials i que abasten tot l'àmbit de l'atenció a les persones i el delicat món dels afectes.

En un grau major o menor, es continua considerant que els territoris afectius i d'atenció a les persones són propis de les dones i que els homes s'han de dedicar a coses més importants, com poden ser guanyar diners en el mercat de treball o organitzar la societat per mitjà de la política.

Es continuen reproduint dos universos separats: el món privat i el públic, sense adonar-nos que cap dels dos no podria sobreviure sense l'altre. No podrien fer-ho perquè cap ésser humà ha nascut adult, socialitzat, format professionalment i autònom. Tampoc cap ésser humà està estalvi del temps, de la malaltia, dels accidents o de la violència.

Més encara que la biologia, el treball reproductiu assumit gairebé de forma exclusiva per les dones és allò que fa que vegem damunt d'elles una mena de paraigua simbòlic que les unifica i que, al mateix temps, oculta tota la diversitat que el mateix gènere femení conté.

És ben sabut que la feina domèstica que fan les dones no es paga amb diners, no cotitza a la Seguretat Social ni existeix als comptes de l'Estat. Tot i això, hi ha estudis² que afirmen que aquest treball representa, aproximadament, un 40% del producte interior brut (PIB) en els països desenvolupats. Són càlculs fets comptant únicament la part material de la feina domèstica: elabo-

rar aliments, ocupar-se de la roba i els vestits, tenir cura de la llar, gestionar compres, etc.³ Tot el sistema econòmic —els grans comptes de l'Estat— patiria un col·lapse si de sobte aquest 40% del PIB deixés de ser invisible i s'hagués de pagar als milions de dones que s'ocupen de les “feines de casa”.

Si en un país imaginari hi hagués equilibri entre el treball dels homes i de les dones i tots dos sexes es responsabilitzessin per igual tant dels treballs de fora com dels de dins de la llar, les percepcions econòmiques que s'assignarien sobre els uns i les altres es veurien profundament modificades. L'univers afectiu es veuria reconegut com a fonamental per a totes les persones i deixaria de ser únicament “cosa de dones”, l'àmbit laboral seria diferent ja que s'hauria d'organitzar forçosament d'una manera distinta de l'actual.

Però aquest país no existeix, o encara no hi és, i les persones som un producte tant del nostre present com del nostre passat. Si revisem la història dels inicis de les associacions de dones, o, si més no, d'aquelles associacions inserides en el marc de la legalitat i de la publicitat social, podem trobar-hi dues idees que hi apareixen de manera simultània: la de “ciutadania” i la d’“igualtat de drets”.

Són idees que sorgeixen en el segle de les llums, durant la Il·lustració i la Revolució Francesa. Cal destacar, no obstant això, que la igualtat de drets per a tots i totes i la participació política per mitjà del sufragi van ser pensades inicialment per a un “tots” força restrictiu. El “tots”⁴ es referia, en realitat, als homes blancs, adults i capaços de pagar un cens, és a dir, propietaris. En quedaven exclosos els homes d'altres ètnies, els homes pobres i la totalitat de les dones.

Però les idees ja eren allà i, des de l'inici, el conflicte estava servit: les dones, situades al marge del dret a la ciutadania, reclamaven participar políticament i s'organitzaven en associacions femenines. Insistien en la contradicció que suposava parlar d'igualtat per a un “tots” que excloïa la meitat de la població.

Els “clubs” femenins van proliferar en la França de final del segle XVIII i, encara que van tenir una vida molt curta perquè van ser ràpidament prohibits, van representar un model d'agrupació femenina que es va repetir un segle més tard a la mateixa França i a d'altres països europeus, com el nostre, a l'inici del segle XX.

Un cop situats respecte dels inicis, si es volgués veure la història de les associacions de dones des d'una perspectiva lineal —com si totes haguessin recorregut el mateix camí i anat en la mateixa direcció— es cometria un greu error perquè seria una falsedat històrica.

Mentre que unes dones s'unien als moviments sufragistes, cap al final del segle XIX, o reclamaven el dret a l'educació, unes altres formaven lligues de caritat per assistir a dones poc afortunades —prostitutes i pobres— i treballar per al retorn a la moral catòlica.

Els anys 30, del segle XX, hi havia dones que s'integraven en sindicats anarquistes o socialistes i en partits polítics d'esquerres, mentre que d'altres, al mateix temps, formaven sindicats catòlics⁵ i moltes altres, obreres de les fàbriques, s'agrupaven espontàniament i es mobilitzaven enfront de la misèria i d'unes condicions de vida desastroses. Amb el seu comportament expressaven unes demandes lligades a la seva realitat quotidiana, que les submergia en una profunda precarietat⁶. Com qualsevol altre moviment social, les associacions de dones han anat emergint a la superfície o desapareixent en la clandestinitat a mercè del context històric en el qual s'ubicaven i segons les possibilitats de cobertura legal que aquest context els oferia.

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945) van ser conflictes bèl·lics que van distanciar el ritme de desenvolupament i evolució de l'Estat espanyol respecte de la veïna Europa occidental. Durant la guerra, els homes van haver de marxar de la llar per complir

amb l'obligació de combatents i les dones els van substituir a la indústria —especialment armamentística—, a l'agricultura i en tots els camps de la vida econòmica. Van sortir de la llar per ocupar llocs que, sobre el paper, no els corresponien; tot i això, a la pràctica van demostrar-hi una competència total.

Com se sap, ambdues guerres van acabar amb vencedors d'ideologies oposades. Amb una postguerra dilatada durant més d'una dècada, Espanya inaugurava una llarga dictadura que es va autodefinir com a nacionalcatòlica mentre Europa s'endinsava a poc a poc en l'Estat del Benestar, de la mà dels sistemes democràtics.

Grups de dones i feminismes

La dècada dels anys 60 era encara un temps de dictadura al nostre país i hi havia un sistema de govern basat en el totalitarisme. I el totalitarisme no deixa escletxes per a la reflexió col·lectiva o per a la crítica individual del sistema. Així doncs, els textos que es van fer més representatius dels moviments feministes van tardar més de deu anys a ser traduïts al castellà; el 1974 *La mística de la feminitat* de Betty Friedan, i el 1975 *El segon sexe* de Simone de Beauvoir.⁷

Eren textos que qüestionaven i debatien sobre el desequilibri de les relacions entre els dos sexes i que van obrir el camí a molts d'altres. El com, el quan i el perquè es va produir aquest desequilibri són preguntes que encara avui als nostres dies continuen alimentant força debats.

En el marc europeu de final dels anys 60 es produeix una fractura important en les estratègies que estableixen els diversos grups de dones.

Alguns d'aquests grups —i algunes dones— van decidir incorporar-se a les organitzacions polítiques —partits i sindicats bàsicament d'esquerreres— i a altres moviments civils de caràcter mixt, és a dir, compostos d'homes i dones. Les dones volien implicar-se així, conjuntament amb els homes, en la voluntat de pensar i actuar socialment.

Uns altres grups —i altres dones— van decidir que havien de romandre en agrupacions exclusivament femenines, ja que consideraven que en les organitzacions i associacions mixtes es marginaven les seves demandes i quedaven sempre en segon pla en ser excloses dels òrgans de decisió. Els grups que pertanyien a aquesta línia preferien, doncs, l'autonomia i l'exclusivitat femenina.

Aquesta fractura o discrepància en l'estratègia d'actuació dels grups de dones es perllonga durant anys, fins al punt que ambdues opcions continuen essent presents en la societat actual.

Com ja s'ha dit, Espanya —i per descomptat Catalunya— estaven immerses, en aquells anys, en una situació política que no permetia seguir els processos i els debats europeus ni en les formes ni en els temps. Tanmateix, de manera semiclandestina al començament i obertament quan arribà la democràcia, també es van reproduir aquí les dues tendències distintes dins del moviment social que representen els grups de dones.

Sense que calgui fer-ne una lectura exhaustiva val la pena fer esment d'alguns punts de l'itinerari descrit per les agrupacions de dones al nostre país i a la nostra ciutat.

Les Nacions Unides van declarar el 1975 com a Any Internacional de la Dona. Gairebé no feia ni dues setmanes que havia mort el general Franco i ja es van celebrar a Madrid les primeres Jornades por la Liberación de la Mujer, producte del treball semiclandestí de moltes dones. L'any següent, el 1976, es van fer les primeres Jornades Catalanes de la Dona.

En ple procés de transició democràtica, a les jornades de Madrid i Barcelona ja es van copsar les tendències diferenciades i les partidàries de la doble militància politicofeminista i les partidàries de la formació dels grups independents. Tot i això, les esmentades jornades van ser l'inici d'un període d'expansió del moviment feminista que donaria lloc, a la dècada dels 80, a una gran proliferació de grups de dones.

Paral·lelament —i en part de forma aliena als debats teòrics, polítics i feministes— durant els darrers anys del franquisme moltes dones s'havien incorporat a les associacions de veïns, les

quals a causa de l'absència d'altres vies de participació política, van constituir aleshores un espai de reivindicació i de lluita activa.

Aquest fenomen també va aparèixer a la nostra ciutat de L'Hospitalet⁸. A final de la dècada dels 60 i al començament dels 70, la ciutat patia una enorme especulació del sòl urbanitzable. Els barris nous que estaven naixent, amb prou feines disposaven dels serveis mínims. De la mateixa manera que durant els anys 30, moltes dones que suportaven aquestes penoses condicions de vida van sortir al carrer, es van manifestar i fins i tot van fer barricades, dins de les associacions de veïns van protagonitzar un intens moviment cívic; exigien allò que avui anomenem qualitat de vida: escoles per als infants i per a les persones adultes, mercats, zones verdes, transport públic, eliminació de torres d'alta tensió, seguretat al carrer i el dret a no ser objecte de violència sexual, etc.

En barris com Can Serra, la Florida, Pubilla Casas o Bellvitge, les dones formaven part de la base fonamental que va alenar i sostenir un dels moviments socials més actius de l'època.

En aquest breu recorregut pels antecedents pròxims dels grups de dones hi trobem diferents maneres de pensar i d'actuar. D'una banda, associacions o grups força sensibilitzats respecte de les discriminacions per raó de sexe, que s'organitzen adés de forma independent i autònoma, adés dins d'organitzacions polítiques tradicionals com els partits i els sindicats. D'altra banda, dones que participen en associacions civils com les associacions de veïns o de mares i pares de centres escolars i que es mobilitzen per la millora de les condicions de la vida quotidiana.

Llegats del moviment feminista

Des de les convulsions del maig francès del 68, tant els moviments feministes posteriors com la participació de les dones en les organitzacions polítiques democràtiques o la seva implicació en les associacions civils van fer que el gènere femení deixés de ser el gran absent de l'escenari social.

Avui, a l'inici del nou segle, les organitzacions no governamentals (ONG) i el voluntariat —en defensa dels drets humans, de la justícia social, de l'atenció als col·lectius més desprotegits, de la lluita contra el racisme i la xenofòbia, de l'ecologia, etc.— es nodreixen majoritàriament de dones.

Els partits polítics d'esquerres mantenen un debat sobre les quotes de participació femenina i la paritat. Els partits de dretes refusen les quotes però saben que la societat no admetria que a les seves llistes electorals no hi figurés cap dona.

Els grans sindicats han incorporat departaments o secretariats de la dona, com a forma de fer visible l'interès per les treballadores assalariades, i comencen a entrar en les polèmiques sobre la necessitat de valorar econòmicament el treball domèstic.

Amb el dos mil als calendaris, continua viu —tot i que estigui atomitzat— un moviment feminista que es multiplica en infinitat de petits o grans grups de dones dedicades o especialitzades a temes monogràfics: la salut, la coeducació, la violència contra les dones, la maternitat, la interrupció voluntària de l'embaràs, el treball, la política, l'esport, i molts d'altres.

Avui dia les mares són les que s'impliquen en les que abans s'anomenaven associacions de pares, i de tal manera que els escauria molt més bé el nom d'associacions de mares. A més, les associacions de dones s'han convertit en un element normalitzat i comú del moviment associatiu de la immensa majoria de municipis del nostre país.

Moltes de les dones esmentades no s'identifiquen amb el nom de feministes, fins i tot, a algunes els molestaria profundament aquest apel·latiu. Però cap dona, en les societats occidentals actuals, renunciaria al dret de vot⁹, ni comprendria que se li negués el dret al treball assalariat, o a l'educació, a la sanitat, o a formar associacions amb una modalitat escollida lliurement. I tot això són llegats dels moviments feministes¹⁰.

Les associacions de dones

► Característiques

Si alguna cosa caracteritza actualment les associacions de dones és la seva heterogeneïtat¹¹. Aquestes associacions mantenen objectius diversos: n'hi ha que apunten directament a la transformació de les relacions de gènere i n'hi ha d'altres que busquen la millora del benestar familiar o de la comunitat. Tant les unes com les altres qüestionen el conjunt de l'organització social ja que expressen necessitats de col·lectius i sectors que sovint resten exclosos, o almenys marginats, dels discursos i de l'acció política institucional.

A les associacions —com a agrupacions voluntàries nascudes a partir d'interessos comuns— els cal autogestionar-se, és a dir, dotar-se de normes de relació, elaborar estratègies d'intervenció, pactar prioritats i prendre decisions, la qual cosa comporta un procés continu de resocialització. Aquest element d'aprenentatge permanent té un gran valor. En l'educació tradicional el sexe femení ha estat induït a percebre's com un gènere sense poder en els assumptes públics; dit d'una altra manera: sense possibilitats de tenir influència o d'incidir sobre el món exterior.

Entesa la socialització com un procés continu al llarg de la vida, l'associació esdevé un espai d'educació activa, en el qual hi ha la possibilitat de reflexionar sobre les creences rebudes i, d'aquesta manera, poder incorporar nous models de comportament.

Una característica que defineix les associacions de dones —a més de l'heterogeneïtat i la socialització activa— és el seu àmbit de constitució. Normalment aquestes associacions són arrelades en els fets de la vida quotidiana i es fonamenten en l'experiència personal. Aquesta experiència —recordem-ho— està marcada íntimament pel sexe a què pertany cada individu i que proporciona vivències i òptiques diferents no tan sols en les preferències, sinó també en l'avaluació de les necessitats col·lectives. Així doncs, els àmbits d'interès basats en l'experiència personal de les dones són un element característic de l'associacionisme femení.

Una altra de les peculiaritats d'aquestes associacions té a veure amb el propi funcionament intern. Si bé és cert que són molt nombroses les teories sobre les maneres en què es construeixen les relacions entre grups humans, sembla demostrat que els grups exclusivament femenins tendeixen a organitzar-se de maneres diferents a les que fan servir els grups exclusivament masculins, o els grups mixtos en què els homes exerceixen el monopoli del control de decisions.

De forma simplificada s'explicaria de la següent manera: els grups masculins s'ordenen generalment en el que s'anomena un estil vertical, una piràmide amb una cúpula molt reduïda —fins i tot, unipersonal— de la qual sorgeix l'autoritat.

D'altra banda, els grups femenins tendeixen a organitzar-se en un sistema més horitzontal, anomenat també de xarxes. En aquest sistema preval la presa de decisions col·lectives i el treball cooperatiu.

És evident que totes dues formes de relació tenen avantatges i inconvenients. Del model masculí se sol valorar l'operativitat, la rapidesa en la resolució de problemes i la presa de decisions, que queda limitada a uns quants individus, mentre que la resta roman en una posició més o menys passiva. Del model femení, tot i que al principi el funcionament és més lent i laboriós, comporta la participació activa de tot el grup i representa un major grau de democràcia interna. Tot i això, és

poc freqüent que ambdós sistemes es duguin a la pràctica en un format enterament pur i extrem. Finalment, cal no oblidar que sempre ens estem referint a associacions legalment constituïdes, incloses, per tant, en el marc d'una regulació administrativojurídica. Aquestes entitats passen alhora pel reconeixement institucional i per les regulacions burocràtiques que defineix aquest reconeixement.

La complexitat de l'ordenació estatal en els àmbits local, autonòmic i central, els diferents recursos i programes per a les polítiques d'igualtat impulsats per les administracions públiques i, finalment, les pròpies estratègies de les associacions de dones en relació amb aquests poders públics, configuren un ampli ventall de possibilitats de relació entre tots dos. Aquestes relacions poden anar per camins diferents i manifestar-se en graus desiguals, de la dependència a la independència, del suport i la col·laboració a la contestació i la confrontació.

► Tipologies

Si prenem com a referència el punt anterior i tenim en compte que ens estem referint a entitats legalment constituïdes, les associacions presenten una sèrie de característiques que són comunes i altres en què difereixen. Aquests elements comuns o generals es poden sintetitzar en els següents apartats:

- absència de finalitat lucrativa
- afiliació lliure, voluntària i rescindible en qualsevol moment
- composició exclusiva de dones
- voluntat expressa de treballar i fer propostes per a les dones

Pel que fa a les diferències cal tenir en compte que qualsevol catàleg que s'empri per classificar aquestes entitats comporta els mateixos problemes que qualsevol altre tipus de registre. Primer de tot cal definir uns criteris pels quals s'ordenen els grups i, al cap i a la fi, aquests criteris porten de manera implícita una interpretació restrictiva de la realitat.

És per aquest motiu que ens ha semblat encertada la classificació que proposa Virginia Maquieira¹² perquè es recolza en l'autodefinició que fan les mateixes associacions, que inclou també les finalitats i les activitats més rellevants.

- Assistencials: Dedicades a l'atenció, ajuda i orientació de diversos sectors de dones en situacions de mancances o indefensió.
- Feministes: Conjunt d'associacions que es defineixen pels seus objectius politicosocials de denúncia i modificació de les relacions i situacions discriminatives per raó de sexe.
- Immigrants: Encaminades a assessorar, orientar i capacitar les dones immigrants i, alhora, sensibilitzar l'opinió pública dels problemes concrets d'aquests col·lectius.
- Promoció laboral: Centren el seu interès a l'entorn de l'educació i la formació permanent.
- Promoció sociocultural: Orientades a l'entorn del desenvolupament personal de les associades, la promoció cultural, la participació en tasques de grup i també la formació permanent.
- Promoció de la salut: Informació, divulgació i desenvolupament de programes específics sobre temes de la promoció de la salut.
- Professionals: Agrupades a l'entorn de la defensa i la potenciació d'una determinada activitat laboral.
- Sindicals: Associacions que, en el marc d'un sindicat, centren la seva activitat en la defensa i la promoció de les dones com a treballadores.
- Esportives i recreatives: El seu objectiu és el desenvolupament d'activitats esportives i de lleure i la participació en activitats lúdiques i culturals.

Cal dir que aquesta classificació no és rígida. Tot i que aquestes associacions tenen alguns objectius preferents, moltes entitats de tipologies diferents comparteixen i combinen a la pràctica pro-

postes d'activitats similars. Per exemple, és freqüent que associacions feministes incorporin puntualment aspectes lúdics, o que les associacions de promoció sociocultural organitzin programes de formació permanent.

La classificació és útil quan es tracta de definir la diversitat de l'espai associatiu femení, però no cal prendre-se-la amb absoluta rigidesa, ja que desvirtuaria la visió de la realitat, que sempre és molt més rica i complexa que qualsevol classificació.

► Àmbits d'actuació

L'ordenació territorial de l'Estat en una societat tan complexa com la nostra determina l'abast i els límits de les diferents administracions públiques, i, sens dubte, influeix de manera decisiva en l'entramat civil i els moviments associatius.

És per això que no totes les tipologies d'associacions de dones —a què ens hem referit en l'apartat anterior— són presents en tots els nivells d'aquesta ordenació. Més aviat determinades tipologies solen correspondre's i tenen vocació d'actuar en l'àmbit local, mentre que altres s'articulen en l'àmbit autonòmic, en el central o, fins i tot, en l'internacional.

No obstant, és l'ens local —el municipi— el qui aglutina un major nombre d'associacions de dones i aquestes acostumen a inclinar-se a tenir un caire de promoció sociocultural.

La preponderància de la participació de dones en l'àmbit local pot llegir-se, en un sentit negatiu, com a indicador de la reproducció de models de socialització centrats en les coses properes i reduïdes. No obstant això, aquesta lectura oblidaria l'enorme importància que té la participació activa ciutadana en els municipis. Importància principalment per a la circulació d'informació, coneixements i oportunitats, cosa que trenca o supera el monopoli d'un centre privilegiat i acumulador de recursos i de poder.

Tot i això, cada municipi està conformat per un enorme nombre de components: demogràfics, geogràfics, econòmics, polítics i històrics, que determinen, en última instància, els processos de formació, continuïtat i consolidació de les entitats associatives. Això fa que calgui apropar-se de manera individual a cada municipi si és que s'hi pretén analitzar l'associacionisme femení.

**La ciutat
de L'Hospitalet
i les associacions
de dones**

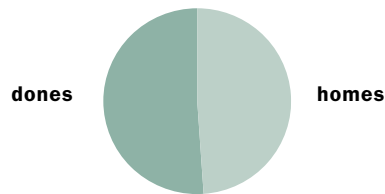
La ciutat

► Territori

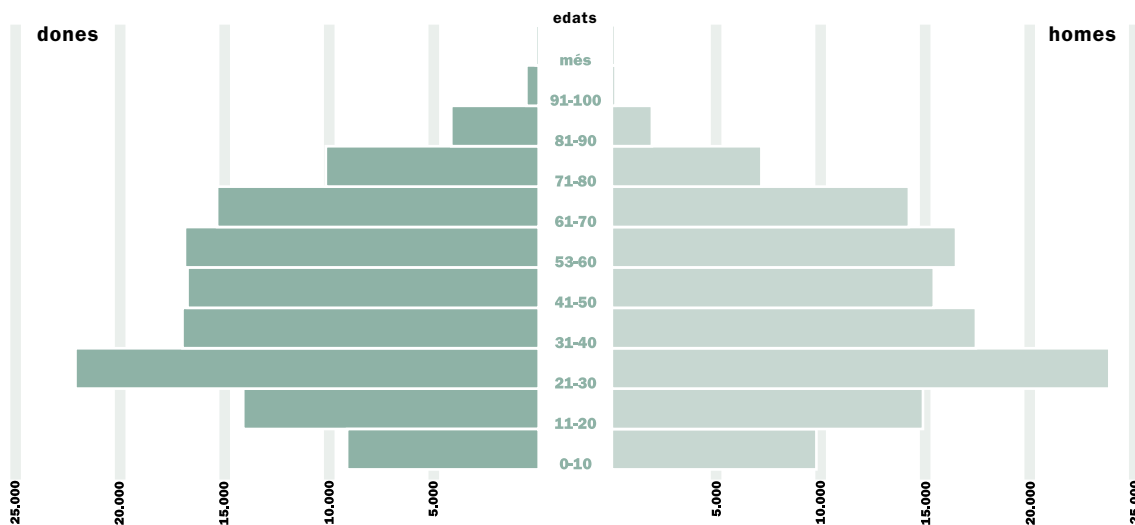
La ciutat de L'Hospitalet està situada a la comarca del Barcelonès Sud, limítrof amb els municipis de Barcelona, Cornellà i Esplugues. Té una superfície de 12,5 quilòmetres quadrats, distribuïda en 6 districtes i 16 barris.

► Demografia

població (font: Anuari 1998)	habitants	percentatge
dones	126.690	51
homes	121.296	49
total	247.986	



piràmide de població



Les associacions de dones de la ciutat

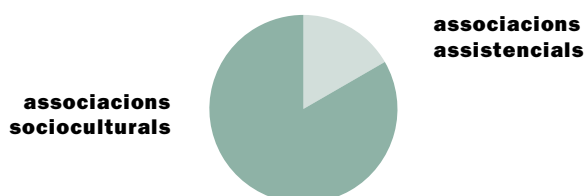
Les associacions de dones de la ciutat, amb els anys, han anat variant; tot i que algunes han desaparegut, n'han sorgit altres. L'any 1989 hi havia quatre associacions; actualment n'hi ha registrades dotze. Aquest fet ja evidencia l'augment de la participació social de les ciutadanes d'aquest municipi.

► Nombre d'associacions a l'any 2000

associació	any de fundació	membres
Grup de Dones Santa Eulàlia	1986	190
Associació Cultural Vivències	1988	280
Grup de loga de Santa Eulàlia	1989	150
Grup de Dones Can Serra	1989	219
Associació de Dones Sant Josep	1991	125
Associació Eurodona	1992	117
Associació de Dones Separades	1994	12
Associació de Vídues de L'Hospitalet	1996	55
Grup de Dones del Gornal	1998	125
Associació de Dones del Centre	1999	325
Amigues del Torrent Gornal	1999	8
Associació Catalana del Servei a la Dona	1998	40

► Tipologia de les associacions

tipus d'associació	nombre	percentatge
assistencial	2	17
per a la promoció sociocultural	10	83



► **Distribució geogràfica,
ubicació en el mapa**

barri	nombre d'associacions
Centre	1
Sant Josep	1
Sanfeliu	1
Santa Eulàlia	2
Collblanc- la Torrassa	1
Can Serra	1
Pubilla Casas	0
la Florida	0
Bellvitge	1
Polígon Gornal	2
Tota la ciutat (una a Sant Josep i una a Bellvitge)	2
Total	12



Associacions de dones de la ciutat

- 1 Associació de Dones de Sant Josep**
C. de Galvany, 15, tel. 93 338 77 29
- 2 Associació Sociocultural Vivències**
C. de Campoamor, 62, tel. 93 336 04 08
- 3 Grup de Dones de Santa Eulàlia**
C. de Santa Eulàlia, 60 (plaça interior), tel. 93 298 85 88
- 4 Grup de loga Santa Eulàlia**
Av. del Metro, 18, tel. 93 298 85 88
- 5 Grup de Dones de Can Serra**
Casa de la Reconciliació, av. de Can Serra, s/n, tel. 93 438 34 86
- 6 Associació de Dones Separades**
C. de Galvany, 15, tel. 93 337 07 55
- 7 Associació de Dones Vidues de L'Hospitalet**
Av. de la Mare de Déu de Bellvitge, 190, altell, tel. 93 335 04 70
- 8 Grup de Dones del Gornal**
Av. de Carmen Amaya, 47, baixos, tel. 93 335 32 26
- 9 Associació de Dones del Centre L'H**
Centre Cultural Sant Josep, av. d'Isabel la Catòlica, 32, tel. 93 337 06 12
- 10 Associació d'Amigues del Torrent Gornal**
C. d'Albiol, 6, baixos, tel. 93 334 34 09
- 11 Associació Catalana de Servei a la Dona de L'Hospitalet**
Centre Cívic del Gornal, av. de Carmen Amaya, s/n, tel. 93 263 03 15
- 12 Associació Eurodona**
Hotel d'Entitats, pg. dels Cirerers, 56-68, tel. 93 338 79 15

Breu ressenya de cada associació

Fem la ressenya de les associacions que voluntàriament han participat i col·laborat amb el Programa Municipal per a la Dona, en l'estudi sobre l'associacionisme femení.

► **Associació de Dones de Santa Eulàlia**

Any de fundació	1986.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	L'associació es forma a partir d'un grup d'amigues del barri que tenien inquietuds relacionades amb la promoció de la dona i altres qüestions que afectaven el seu entorn.
Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.
Sòcies actuals	190.
Local	Propietat municipal.
Finançament	► Quotes de les sòcies. ► Quotes d'activitats. ► Subvencions municipals.
Objectius	► Oferir espais de trobada per a les dones. ► Potenciar les relacions i el suport mutu entre les sòcies. ► Afavorir la participació social en la vida comunitària. ► Propiciar que la dona prengui consciència de l'origen de la seva discriminació social i facilitar-li ajut.
Programa d'activitats	► Xerrades i conferències de periodicitat mensual sobre qüestions i problemes que afecten les dones. ► Tallers culturals de continguts diversos. ► Sortides puntuals.

► **Associació Sociocultural Vivències**

Any de fundació	1988.
Tipologia	Promoció sociocultural. No es presenten com una associació de dones sinó com una associació cultural mixta que fa activitats que interessin a les dones.
Origen de l'entitat	És una continuació del grup cultural Associació de Veïns del carrer Campoamor, que des de fa anys du a terme activitats socioculturals al barri i en el seu entorn.
Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.

Sòcies actuals	280.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes de les sòcies. ▶ Quotes d'activitats. ▶ Subvencions municipals. ▶ Subvencions de la Generalitat.
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Oferir un servei públic formatiu de participació a la població adulta del barri de Bellvitge. ▶ Promoure la capacitat de participació individual i col·lectiva de cada persona. ▶ Desenvolupar la programació d'activitats; facilitar el coneixement i la informació necessaris per a la promoció de l'individu.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Cursos i tallers de continguts diversos. ▶ Conferències i xerrades. ▶ Sortides culturals i participació a les festes populars del barri.

▶ Grup de Ioga Santa Eulàlia

Any de fundació	1989.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Un grup de dones s'uneixen pel seu interès per la pràctica del ioga.
Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.
Sòcies actuals	150.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes de les sòcies. ▶ Quotes d'activitats. ▶ Subvencions municipals.
Objectius	▶ Divulgar la pràctica del ioga com a mètode per combatre l'estrès i millorar la qualitat de vida de les associades. L'activitat és oberta a persones que no siguin sòcies.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Cursos anuals de ioga. ▶ Conferències i xerrades al voltant del ioga i de la salut en general. ▶ Sortides socials. ▶ Participació a les festes populars del barri.

▶ Grup de Dones de Can Serra

Any de fundació	1989.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Grup de dones agrupades a l'entorn del moviment veïnal, amb seu a la parròquia del barri.
Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.
Sòcies actuals	219.

Local	Propietat de la parròquia de Can Serra.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes d'activitats i tallers. ▶ Subvencions municipals.
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Apropar les associades als problemes principals de les dones. ▶ Proporcionar un espai de llibertat i diàleg per tal que les associades puguin consolidar les seves expectatives.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tallers de continguts diversos. ▶ Conferències i xerrades sobre temes de salut, psicologia i promoció de la dona. ▶ Tertúlia setmanal concebuda com a punt de trobada. ▶ Participació en festes populars i del barri. ▶ Organització de sortides de cap de setmana per a les dones i les seves famílies.

▶ **Associació de Dones Sant Josep**

Any de fundació	1991.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Un grup de dones, sorgit inicialment de l'escola d'adults del barri, amb interessos i inquietuds comuns decideixen formar una associació.
Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.
Sòcies actuals	125.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes de les sòcies. ▶ Quotes d'activitats. ▶ Subvencions municipals.
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Impulsar activitats que fomentin la promoció cultural, professional i política de la dona. ▶ Promoure la participació de la dona a la vida social impulsant mesures d'acció positiva. ▶ Promoure campanyes de sensibilització de les dones vers els seus drets. ▶ Promoure la investigació i l'estudi sobre la realitat i la problemàtica de la dona en cada àmbit concret. ▶ Establir els convenis i les relacions necessàries amb els àmbits públics i privats per tal d'estimular les activitats que fomentin l'associativisme.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tallers de continguts diversos. ▶ Xerrades sobre temes diversos. ▶ Participació a les festes populars i del barri. ▶ Actes de solidaritat amb algunes ONG.

► **Associació Eurodona**

Any de fundació	1992.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Un grup de dones amb inquietuds i ganes de disposar d'un espai de relació al barri.
Àmbit d'actuació	Situada a la cruïlla de dos municipis, Cornellà i L'Hospitalet, pretén actuar en el seu barri, entès més com un espai pròxim que no pas com un districte administratiu.
Sòcies actuals	117.
Local	Hotel d'Entitats, propietat de la Generalitat.
Finançament	<ul style="list-style-type: none">► Quotes de les sòcies.► Quotes d'activitats.► Subvencions dels dos municipis.► Subvenció de la Generalitat.
Objectius	<ul style="list-style-type: none">► Oferir un espai de relació per a les dones en el qual, a més de fer activitats d'oci, es dediqui un espai de temps per a la formació.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none">► Tallers de diferents continguts.► Sortides i excursions.► Altres activitats lúdiques.

► **Associació de Dones Separades**

Any de fundació	1994.
Tipologia	Assistencial.
Origen de l'entitat	Nucli de dones que havien estat en contacte amb el CAID i que volien donar informació i orientació de la problemàtica de les dones separades, després de finalitzat el primer procés d'atenció individualitzada.
Àmbit d'actuació	Tota la ciutat.
Sòcies actuals	12.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none">► Quotes de les sòcies.► Subvenció municipal.► Subvenció de la Generalitat.
Objectius	<ul style="list-style-type: none">► Oferir a les dones un servei d'orientació jurídica immediat davant d'una situació de crisi familiar.► Activitats de formació i divulgació sobre drets i deures en les qüestions relacionades amb el dret de família.

Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Xerrades i col·loquis. ▶ Confecció de l'estudi sobre la situació de les famílies monoparentals a L'Hospitalet. ▶ Activitats de formació. ▶ Atenció psicològica i jurídica. ▶ Sortides socials.
-----------------------	--

▶ **Associació de Vídues de L'Hospitalet**

Any de fundació	1996.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Un grup de dones vídues, que havien tingut contacte amb el CAID, van veure la necessitat de crear una associació que pogués respondre a la situació de viduïtat, suport mutu i recursos possibles per tal d'afrontar la situació de viduïtat.
Àmbit d'actuació	Tota la ciutat.
Sòcies actuals	55.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes de les associades. ▶ Quotes d'activitats. ▶ Subvencions municipals.
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Superar l'aïllament social en què es troben les companyes com a conseqüència de la pèrdua del company. ▶ Disposar d'un espai de reflexió i de debat sobre les causes d'aquest tipus de situacions, les alternatives i les estratègies de suport a un mateix.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Sortides socials i culturals. ▶ Conferències i cinefòrum. ▶ Tallers de continguts diversos. ▶ Xerrades i col·loquis. ▶ Participació a les festes populars i ciutadanes.

▶ **Grup de Dones del Gornal**

Any de fundació	1998.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Tradicionalment, les dones d'aquest barri sempre havien participat de manera molt activa en el moviment associatiu, però no va ser fins a l'any 1998 que va sorgir la iniciativa de constituir una associació pròpiament de dones, amb l'objectiu de reflexionar sobre tots els temes relacionats amb la condició social femenina i les possibles actuacions i alternatives que les dones poden aportar.

Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.
Sòcies actuals	125.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes d'associades. ▶ Quotes d'activitats. ▶ Subvencions municipals.
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Crear una consciència específica com a dones treballadores. ▶ Desenvolupar experiències i aspiracions alhora que es reflexiona sobre temes comuns. ▶ Fomentar la formació social i cultural de les sòcies, però també de totes les dones del barri. Promoure la formació, l'acció i la participació col·lectiva com a eina d'ajuda per afavorir la integració de la dona en aquesta societat i en el món.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tallers i cursos. ▶ Serveis: assessoria jurídica. ▶ Proposta de projectes de tres cursos: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Estudi de la situació de la dona al barri. ▶ Els maltractaments; campanya d'informació i sensibilització. ▶ Solidaritat i col·laboració amb les dones magribines del barri. ▶ Sortides i excursions. ▶ Cafè-tertúlies.

▶ **Associació de Dones del Centre L'Hospitalet**

Any de fundació	1999.
Tipologia	Promoció sociocultural.
Origen de l'entitat	Dones del barri amb un gran interès per associar-se i atendre les demandes del seu barri.
Àmbit d'actuació	Prioritàriament al mateix barri.
Sòcies actuals	325.
Local	Propietat municipal.
Finançament	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Quotes de les associades. ▶ Quotes d'activitats. ▶ Subvencions municipals.
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Donar respostes a les necessitats de les dones del barri del Centre mitjançant l'organització d'activitats i la participació de les dones en les reivindicacions del barri.
Programa d'activitats	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tallers de continguts diversos. ▶ Sortides culturals i excursions. ▶ Tertúlies i conferències. ▶ Actes de solidaritat amb comunitats necessitades d'altres països. ▶ Participació a les festes populars de la ciutat i del barri.

**Estudi
sociològic
de les
associacions
de dones**



Objectius

Tal com s'ha dit a la presentació inicial, el Programa Municipal per a la Dona, en col·laboració amb les associacions de dones de la ciutat i durant l'any 2000, ha elaborat un estudi, els objectius principals del qual són els següents:

- ▶ Establir el perfil sociodemogràfic de la població femenina que participa en aquest tipus d'associacionisme.
- ▶ Delimitar les motivacions de les dones per associar-se.
- ▶ Indagar sobre els factors que determinen la distribució del temps disponible de les dones per participar del moviment associatiu.
- ▶ Conèixer en profunditat les expectatives i demandes de les dones que actualment formen part de les associacions.

Metodologia

Abans de començar l'estudi es va informar totes les associacions de dones de la ciutat i, a més, se'n va sol·licitar la col·laboració. De les dotze associacions que actualment hi ha registrades en el municipi, deu van decidir col·laborar-hi i dues van decidir no participar-hi.

L'equip del Programa Municipal per a la Dona va elaborar un qüestionari sociològic en què es recollien les preguntes relacionades amb cada un dels objectius de l'estudi.

L'estudi estadístic de les dades i l'assessorament sobre el tractament de la mostra ha anat a càrrec del Departament de Matemàtiques de la Universitat Autònoma de Barcelona, concretament del Gabinet d'Assessorament a Empreses i Indústries.

La recollida de les dades s'ha fet mitjançant visita a les associacions. Una part de les dones han contestat soles el qüestionari, i l'altra part, mitjançant l'ajut d'una enquestadora.

La mesura de la població de dones associades és aproximadament de 1.500, de la qual se n'ha pres una mostra de 504, repartida de manera proporcional al nombre de membres de cada associació.

En el qüestionari anava inclosa la pregunta de com l'havien contestada, si soles o amb l'ajut d'una enquestadora. En la taula de més avall es mostra el resultat de les 453 enquestes que han contestat aquesta pregunta. Observem que la majoria de les enquestades han contestat soles. (Suposem que les 51 que no han contestat aquesta pregunta també l'han contestada soles.)

<i>com han contestat l'enquesta</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Amb enquestadora	96	21,2
Sola	357	78,8
Total	453	

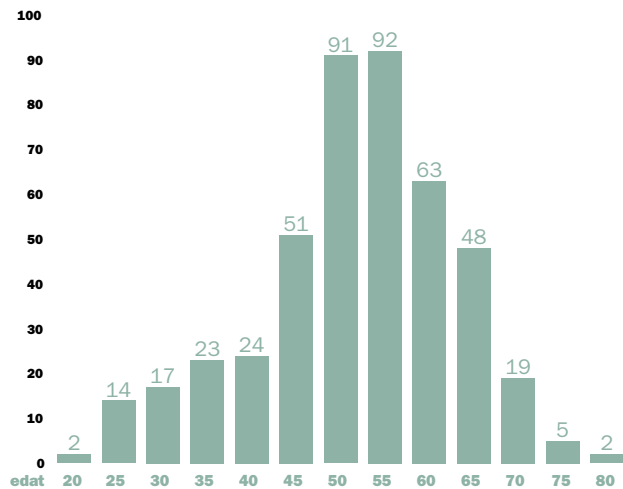
Un primer aspecte que podria preocupar és el fet que respondre soles o amb l'ajut d'una enquestadora pogués condicionar les respostes de les dones, però de l'anàlisi de les dades no es desprenen diferències significatives.

En els següents apartats s'analitzen les respostes referents a les característiques demogràfiques, la distribució del temps, les relacionades amb les activitats d'oci i temps lliure i les referent a les expectatives, interessos i demandes de les dones associades.

Variables demogràfiques. Característiques i situació ocupacional

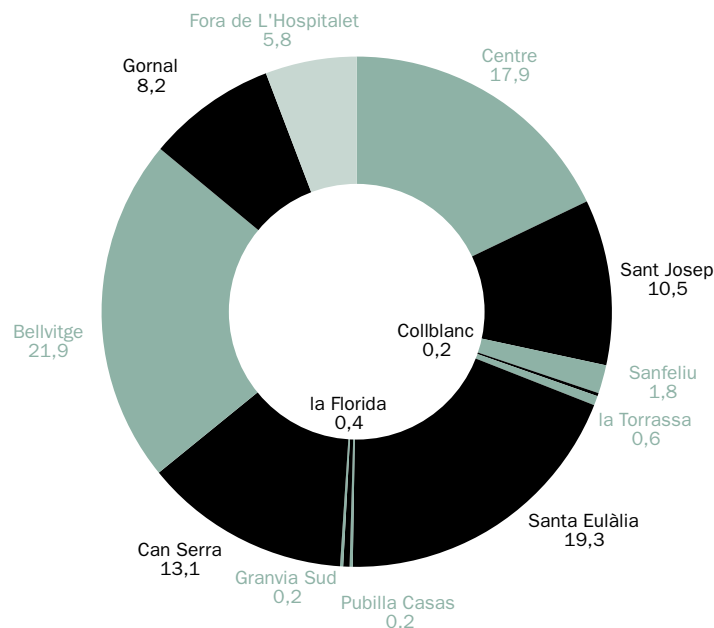
En aquest apartat del qüestionari es va demanar a les enquestades informació sobre l'edat, el districte de residència, la unitat de convivència, la situació ocupacional i el tipus d'ocupació laboral.

Pel que fa a l'edat, el següent gràfic ens en mostra la distribució.

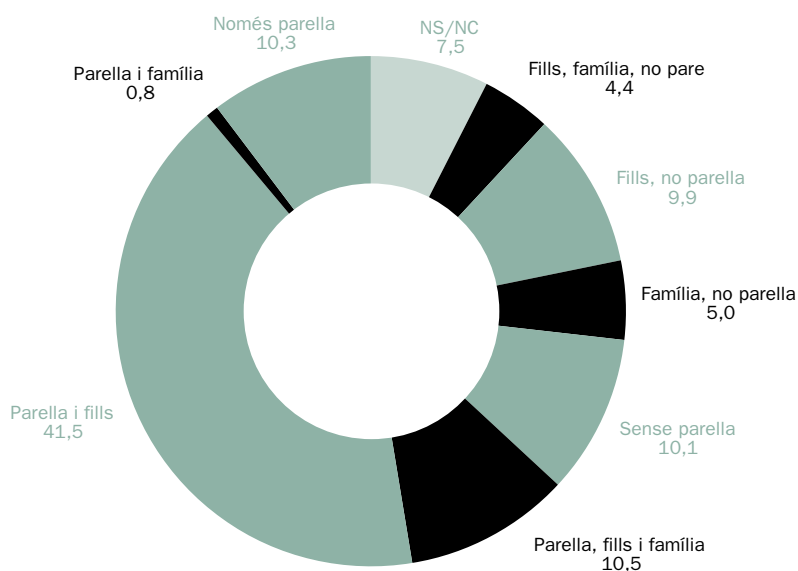


Observem que l'edat més freqüent que apareix a la mostra està entre els 47 i els 57 anys, i la mitjana d'edat és de 51,8 anys.

El següent gràfic ens mostra la distribució de la residència de les enquestades.

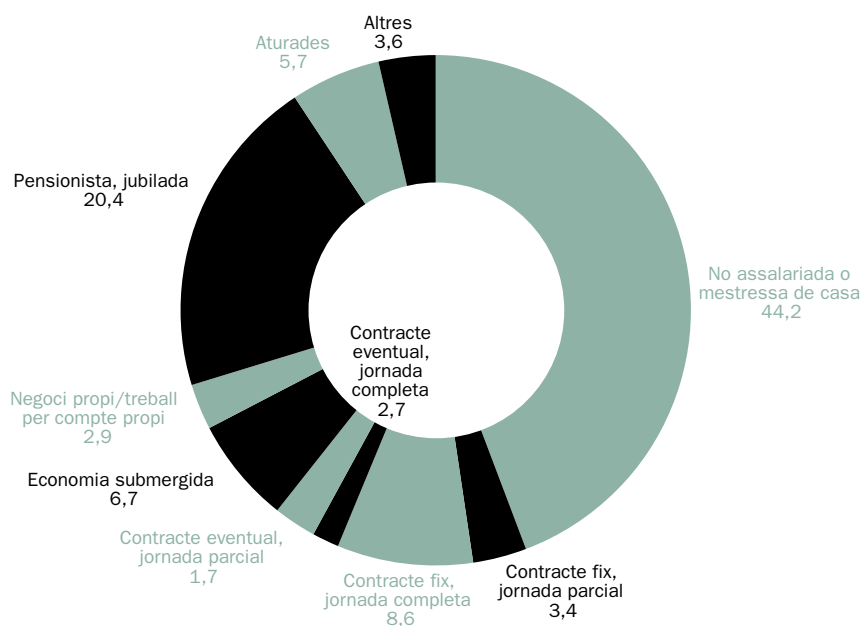


Pel que fa a la distribució de la unitat de convivència, el gràfic següent ens indica que la categoria dominant a la mostra correspon a dones que viuen amb parella i fills/lles amb un 41,5%. A continuació vénen les dones que viuen amb parella, fills/lles i altres familiars amb un 10,5%; després estan les dones que conviuen només amb la seva parella amb un 10,3%. Finalment hi ha les dones que viuen soles sense parella, que representen el 10,1% de la mostra, i les dones que conviuen amb fills/lles però sense parella són el 9,9%.



La variable situació ocupacional ha donat lloc a la següent distribució:

<i>situació ocupacional</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
No assalariada/mestressa de casa	210	44,2
Contracte fix, jornada parcial	16	3,4
Contracte fix, jornada completa	41	8,6
Contracte eventual, jornada parcial	8	1,7
Contracte eventual, jornada completa	13	2,7
Economia submergida	32	6,7
Negoci propi/treball per compte propi	15	2,9
Pensionista, jubilada	97	20,4
Aturades	27	5,7
Altres	17	3,6



Observem que entre les no assalariades/mestresses de casa (44,2%) i les pensionistes/jubilades (20,4%) tenim quasi el 65% de les dones que han contestat aquesta pregunta (un total de 475).

Com que aquesta variable està molt influïda per l'edat de les dones, s'ha estudiat la distribució de la situació ocupacional en funció de l'edat. Per aquest motiu, s'ha dividit l'edat de les enquestades en cinc intervals: menors de 30 anys, entre 31 i 45 anys, entre 46 i 55 anys, entre 56 i 65 anys i les majors de 65 anys.

Així doncs, entre les menors de 30 anys la categoria dominant és assalariada amb contracte fix i jornada completa (46,4%)

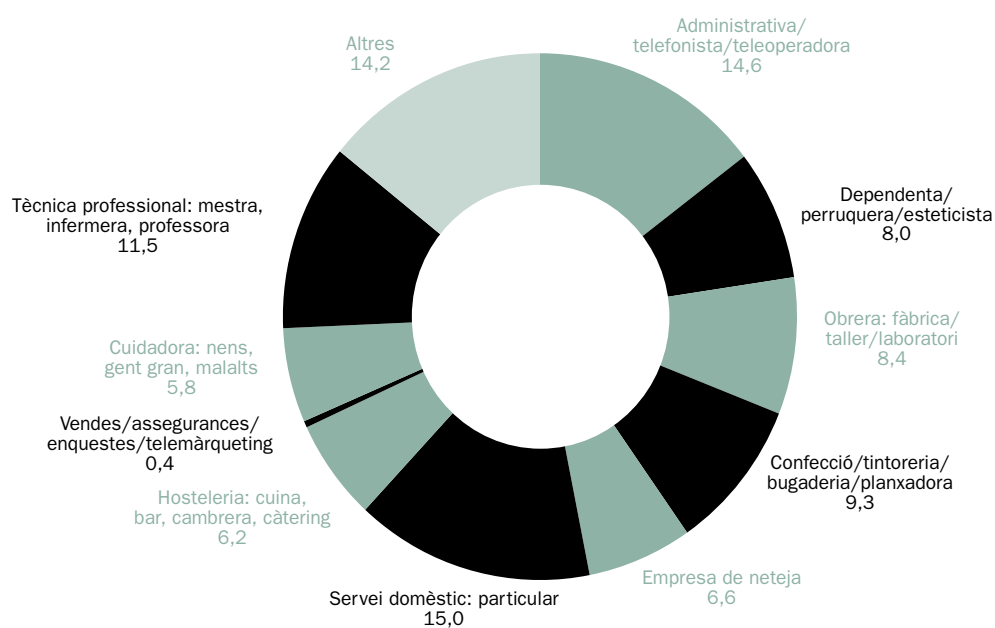
Les que tenen entre 31 i 45 anys, la categoria dominant és la de no assalariada o mestresses de casa, amb el 33,8%, seguides de les que tenen contracte fix a jornada completa (18,9%).

Pel que fa a les dones que tenen entre 46 i 55 anys, més de la meitat (58,3%) són no assalariades o mestresses de casa; la categoria següent és la de les que treballen en l'economia submergida, en un 9,5% dels casos.

Per a les dones que tenen entre 56 i 65 anys la situació ocupacional majoritària continua essent la de no assalariada/mestressa de casa, en el 52,6% dels casos, seguida de la de pensionista/jubilada en el 27,6%. Finalment, la gran majoria de dones de més de 65 anys són pensionistes/jubilades, concretament el 85,7%, i la resta són no assalariades o mestresses de casa.

L'última variable d'aquesta part de característiques demogràfiques ha estat el tipus d'ocupació laboral. La següent taula i el gràfic que hi correspon ens mostren la distribució d'aquesta variable, que està molt repartida en diverses ocupacions.

tipus d'ocupació laboral	recompte	percentatge
Administrativa/telefonista/teleoperadora	33	14,6
Dependent/perruquera/esteticista	18	8
Obrera (fàbrica/taller/laboratori)	19	8,4
Confecció/tintoreria/bugaderia/planxadora	21	9,3
Empresa de neteja	15	6,6
Servei domèstic (particular)	34	15
Hosteleria (cuina, bar, cambrera, càtering)	14	6,2
Vendes/assegurances/enquestes/telemàrqueting	1	0,4
Cuidadora: nens, gent gran, malalts	13	5,8
Tècnica professional: mestra, infermera, professora	26	11,5
Altres	32	14,2

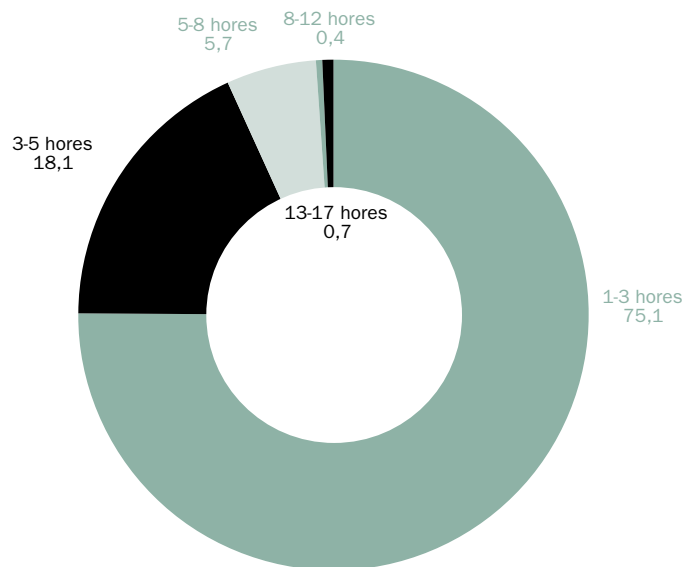


Distribució del temps. Necessitats personals, necessitats familiars

En aquest apartat de l'estudi s'ha volgut saber la distribució del temps que dediquen les dones associades a les seves necessitats personals, les necessitats de la llar, la feina remunerada, l'ampliació de coneixements i a les associacions o grups.

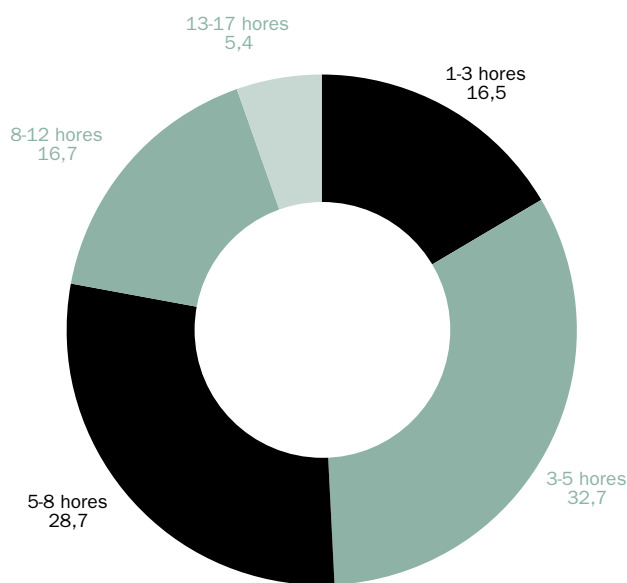
La taula següent ens mostra la distribució del temps dedicat a necessitats personals, en la qual observem que més del 75% de les dones que responen aquesta pregunta hi dediquen fins a un màxim de tres hores.

<i>temps diari dedicat a necessitats personals</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
1-3 hores	344	75,1
3-5 hores	83	18,1
5-8 hores	26	5,7
8-12 hores	2	0,4
13-17 hores	3	0,7
Total	458	



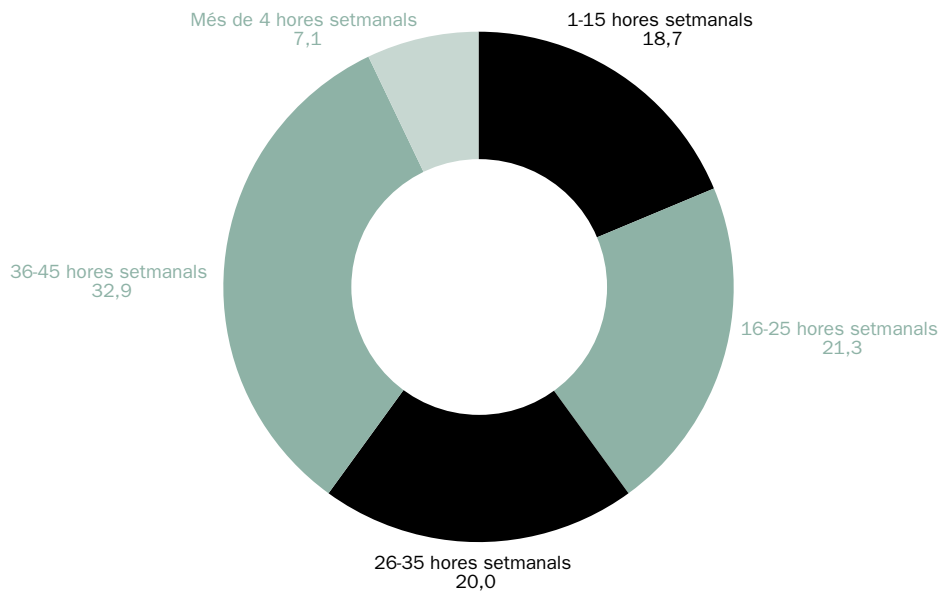
Pel que fa al temps dedicat a les necessitats de la llar, la distribució està més repartida i les respostes més freqüents són entre 3-5 hores diàries (32,7%) i entre 5-8 hores diàries (28,7%)

<i>temps diari dedicat a necessitats de la llar</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
1-3 hores	73	16,5
3-5 hores	145	32,7
5-8 hores	127	28,7
8-12 hores	74	16,7
13-17 hores	24	5,4
Total	443	



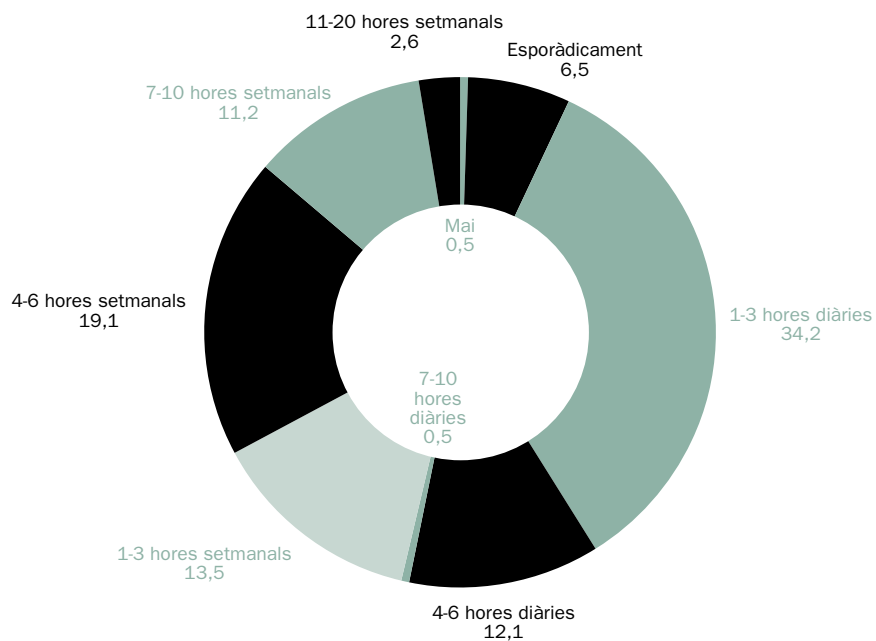
Per al temps setmanal dedicat al treball remunerat trobem que les dones que han contestat la pregunta (155), un 32,9% treballen entre 36 i 45 hores setmanals, cosa que fa, tal com mostra la taula i el gràfic, que la distribució estigui bastant repartida.

<i>temps dedicat al treball remunerat</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
1-15 hores setmanals	29	18,7
16-25 hores setmanals	33	21,3
26-35 hores setmanals	31	20
36-45 hores setmanals	51	32,9
Més de 4 hores setmanals	11	7,1
Total	155	



Pel que fa al temps que dediquen a l'oci obtenim la següent taula de freqüències.

<i>temps dedicat a l'oci</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Mai	2	0,5
Esporàdicament	28	6,5
1-3 hores diàries	147	34,2
4-6 hores diàries	52	12,1
7-10 hores diàries	2	0,5
1-3 hores setmanals	58	13,5
4-6 hores setmanals	82	19,1
7-10 hores setmanals	48	11,2
11-20 hores setmanals	11	2,6
Total	430	

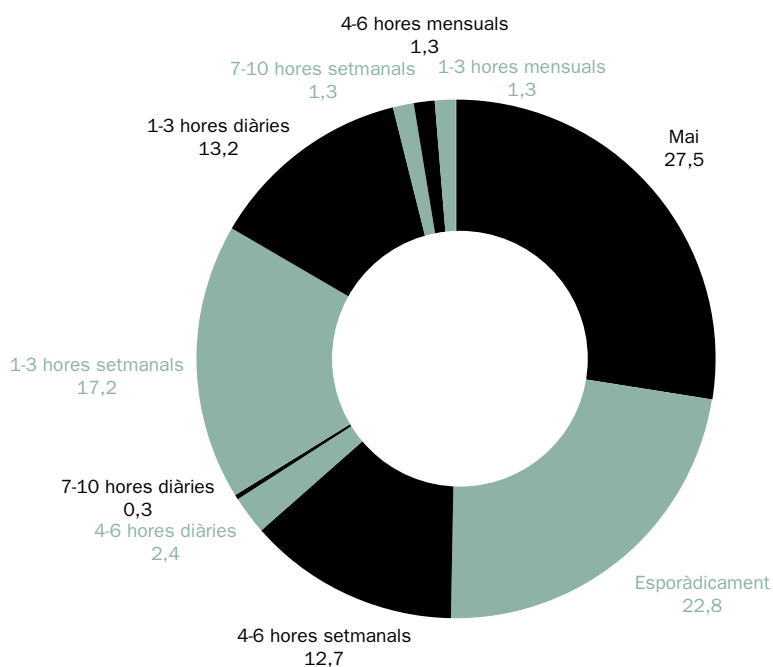


Observem que l'opció escollida més vegades ha estat 1-3 hores diàries, amb un 34,2%, seguida de l'opció 4-6 hores setmanals amb el 19,1%.

També hem preguntat a les enquestades si consideraven suficient els temps dedicat a l'oci. El 52,7% de les que han contestat la pregunta (47,8) han contestat afirmativament, mentre que el 47,3% el consideraven insuficient.

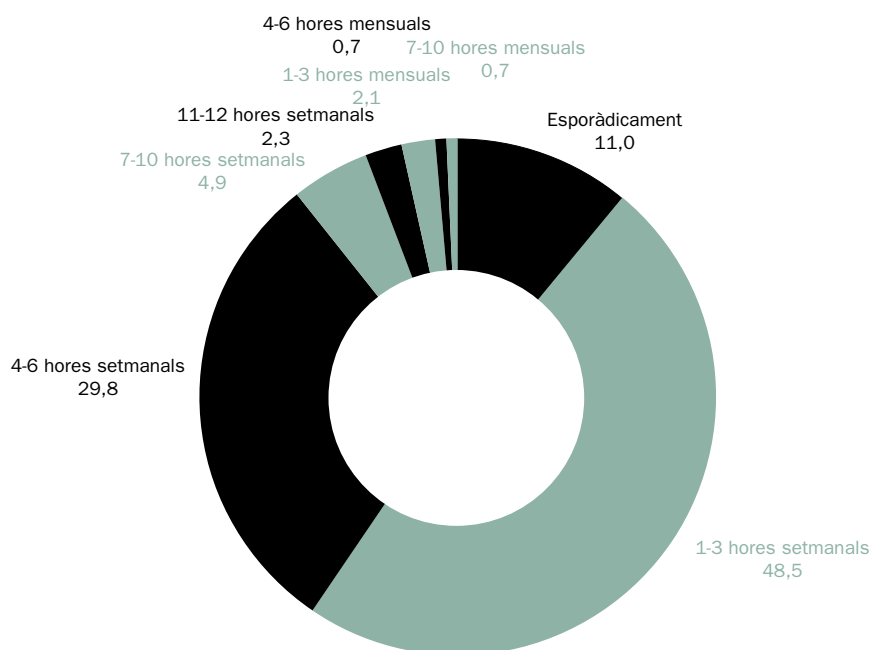
Quant al temps dedicat a l'ampliació de coneixements observem que poc més de la meitat de les enquestades no dediquen mai temps a l'ampliació de coneixements o ho fan de manera esporàdica, mentre que quasi un 30% hi dediquen d'una a sis hores setmanals.

temps dedicat a l'estudi i formació	recompte	percentatge
Mai	104	27,5
Esporàdicament	86	22,8
1-3 hores diàries	50	13,2
4-6 hores diàries	9	2,4
7-10 hores diàries	1	0,3
1-3 hores setmanals	65	17,2
4-6 hores setmanals	48	12,7
7-10 hores setmanals	5	1,3
1-3 hores mensuals	5	1,3
4-6 hores mensuals	5	1,3
Total	378	



Pel que fa al temps dedicat a les associacions i grups, la resposta més freqüent ha estat 1-3 hores setmanals amb el 48,5%, seguit de la resposta 4-6 hores setmanals gairebé amb el 30%.

temps dedicat a associacions i grups	recompte	percentatge
Esporàdicament/mai	47	11,0
1-3 hores setmanals	208	48,5
4-6 hores setmanals	128	29,8
7-10 hores setmanals	21	4,9
11-12 hores setmanals	10	2,3
1-3 hores mensuals	9	2,1
4-6 hores mensuals	3	0,7
7-10 hores mensuals	3	0,7
Total	429	



Activitats d'oci i temps lliure

En aquest apartat s'ha preguntat a les enquestades la freqüència amb què feien activitats d'oci i de temps lliure i també quines d'aquestes activitats voldrien fer més freqüentment.

A grans trets observem que les activitats que duen a terme amb més freqüència són: escoltar la ràdio —un 70,4% ho fa freqüentment— i mirar la televisió —el 68% ho fa freqüentment i només un 0,8% no ho fa mai.

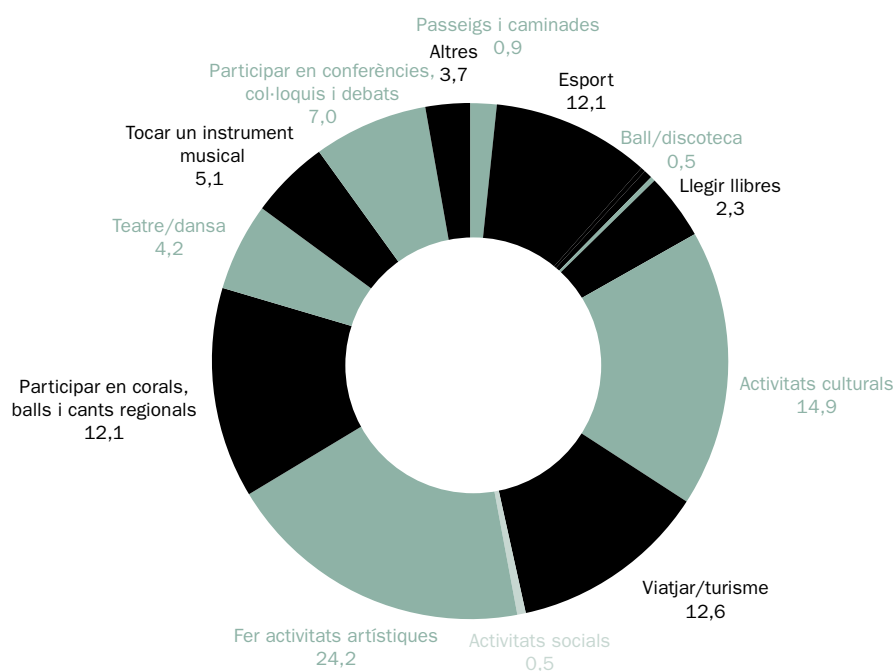
D'altra banda, almenys la meitat de les enquestades fan amb freqüència: passeigs i caminades, activitats físiques i esport, decoració de la llar i visites a familiars i amistats.

Finalment les activitats que menys fan són: tocar un instrument musical —un 75,2% de les enquestades no ho fa mai—, teatre o dansa —un 69,4 no ho fa mai—, cant, balls regionals i corals —un 61,7% no ho fa mai .

La següent pregunta del qüestionari era quines activitats feien poques vegades i els agradaria fer amb més assiduitat. Se'ls demanava un màxim de dues respostes per ordre de preferència. El mètode utilitzat per estudiar aquesta variable ha estat fer un estudi de l'opció que havien escollit en primer lloc i després un estudi global de les activitats escollides sense tenir en compte l'ordre de preferència.

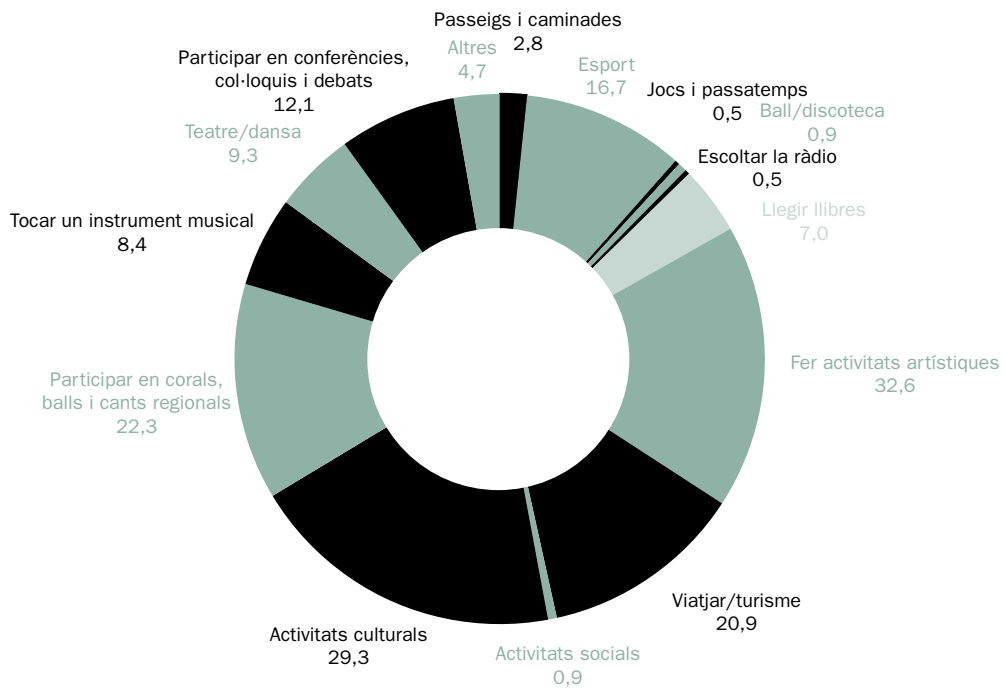
L'opció escollida en primer lloc és la d'activitats artístiques o artesanals amb un 24,2% de les 215 que han contestat aquesta pregunta. També superen el 10% les activitats culturals —amb un 14,9%—, viatjar i fer turisme —amb un 12,6%—, i esports i participar en corals, balls i cants regionals —amb un 12,1% cada una.

<i>activitats que fan poc i que voldrien fer més</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Passeigs i caminades	2	0,9
Esport	26	12,1
Ball/discoteca	1	0,5
Llegir llibres	5	2,3
Activitats culturals	32	14,9
Viatjar/turisme	27	12,6
Activitats socials	1	0,5
Fer activitats artístiques	52	24,2
Participar en corals, balls i cants regionals	26	12,1
Teatre/dansa	9	4,2
Tocar un instrument musical	11	5,1
Participar en conferències, col·loquis i debats	15	7,0
Altres	8	3,7
Total	215	



Quant al conjunt d'activitats que fan de manera poc o gens freqüentment i que voldrien fer amb més assiduitat, sense tenir en compte la prioritat, el resultat obtingut és molt similar a la distribució anterior, tal com mostra la taula i el gràfic següents. Observem que els percentatges no sumen el 100% atès que una mateixa dona pot haver escollit dues opcions diferents.

<i>activitats que fan poc i que voldrien fer més</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Passeigs i caminades	6	2,8
Esport	36	16,7
Jocs i passatemps	1	0,5
Ball/discoteca	2	0,9
Escoltar la ràdio	1	0,5
Llegir llibres	15	7,0
Activitats culturals	63	29,3
Viatjar/turisme	45	20,9
Activitats socials	2	0,9
Fer activitats artístiques	70	32,6
Participar en corals, balls i cants regionals	48	22,3
Teatre/dansa	20	9,3
Tocar un instrument musical	18	8,4
Participar en conferències, col·loquis i debats	26	12,1
Altres	10	4,7

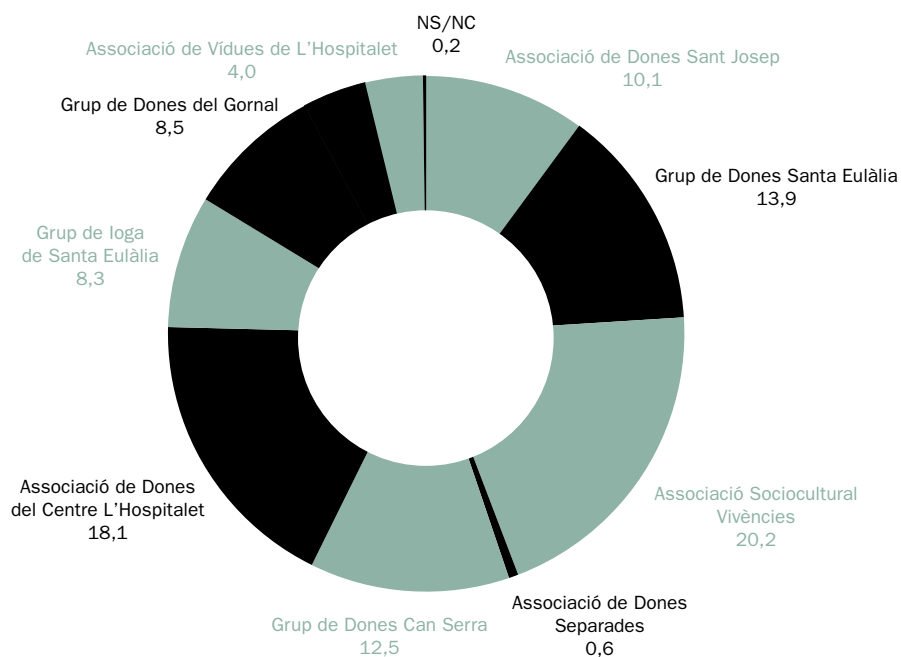


Associacionisme, interessos i expectatives

En aquest apartat s'ha preguntat a les enquestades a quina associació pertanyen, quant de temps fa que hi estan associades, si havien format part d'altres associacions i de quines i, finalment, els principals motius per formar part d'una associació. També se'ls ha preguntat els temes que més els interessa tractar i les propostes d'acció que consideren que s'haurien d'impulsar des del grup de dones.

Pel que fa a la pregunta a quina associació pertanyen, la resposta ve donada a la taula i el gràfic següents. Cal dir que la mostra ha estat feta de manera que el nombre d'enquestades de cada grup fos proporcional al número total de dones que han participat en l'estudi.

<i>associació a què pertanyen</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Associació de Dones Sant Josep	51	10,1
Grup de Dones Santa Eulàlia	70	13,9
Associació Sociocultural Vivències	102	20,2
Associació de Dones Separades	3	0,6
Grup de Dones Can Serra	63	12,5
Asociación de Dones del Centre L'Hospitalet	91	18,1
Grup de loga de Santa Eulàlia	42	8,3
Grup de Dones del Gornal	43	8,5
Associació de Vídues de L'Hospitalet	20	4,0
Associació Eurodona	18	3,6
NS/NC	1	0,2
Total	504	



A la pregunta sobre el temps que fa que participen en una associació, la resposta escollida més vegades ha estat la d'1 a 3 anys, amb un 40% dels casos. Observem que una part de les enquestades fa més de 5 anys que formen part de l'associació.

<i>temps que fa que està associada</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Uns mesos	110	22,7
1-3 anys	194	40,0
3-5 anys	61	12,6
Més de 5 anys	120	24,7
Total	485	

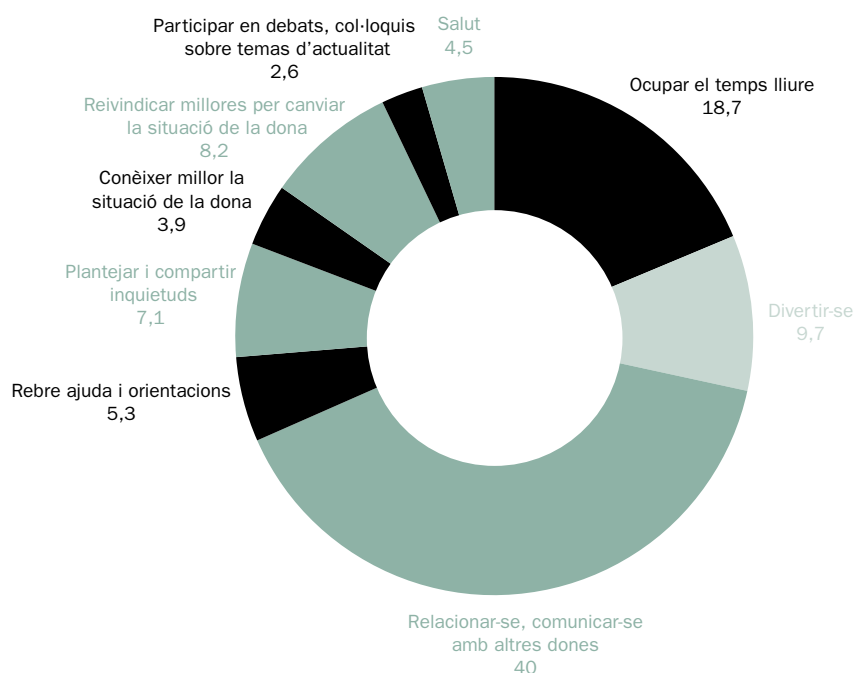
Pel que fa a la pregunta de si havien format part o no d'una altra associació, la majoria —un 61%— ha contestat negativament. A continuació es detalla la taula amb els resultats sobre el total de dones que han contestat la pregunta. S'observa que entre les que han contestat afirmativament —175— quasi la meitat —un 49,1%— pertanyien a un grup d'associacions del tipus “cultural, esportiva, sanitària, religiosa o excursionista”.

<i>Ha format part d'altres associacions?</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
No	274	61
De dones	38	8,5
Sindical/política, veïnal, AMPA	51	11,4
Cultural/esportiva/sanitària/religiosa/excursionista	86	19,2
Total	449	

En les tres preguntes que vénen a continuació se'ls va demanar que contestessin com a màxim tres respostes i que n'indiquessin l'ordre de preferència. Entre les dones que van contestar soles l'enquesta, algunes no van prioritzar les respostes. Aquest és el tractament que s'ha fet d'aquestes preguntes. Primer s'ha estudiat, d'entre les que havien indicat l'ordre de preferència de les respostes, quina era la primera opció. Després s'ha fet un tractament global de totes les respostes sense tenir en compte l'ordre de preferència ni el fet que haguessin prioritzat o no les respostes.

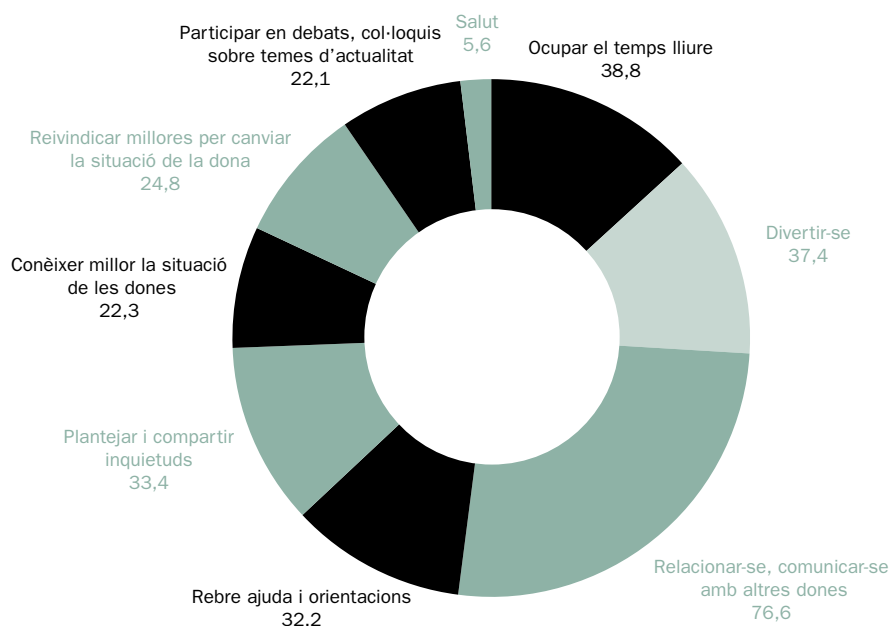
Entre les enquestades que havien indicat quin era el motiu principal per formar part d'una associació de dones —d'un total de 380— observem que l'opció més escollida ha estat relacionar-se, comunicar-se amb altres dones en un 40% de les respostes. Després surt l'opció d'ocupar el temps lliure en un 18,7%. Si considerem de manera conjunta les opcions ocupar el temps lliure i divertir-se obtenim la quarta part de les respostes.

motiu principal per formar part d'una associació	recompte	percentatge
Ocupar el temps lliure	71	18,7
Divertir-se	37	9,7
Relacionar-se, comunicar-se amb altres dones	152	40
Rebre ajuda i orientacions	20	5,3
Plantejar i compartir inquietuds	27	7,1
Conèixer millor la situació de les dones	15	3,9
Reivindicar millores per canviar la situació de la dona	31	8,2
Participar en debats, col·loquis sobre temes d'actualitat	10	2,6
Salut	17	4,5
Total	380	



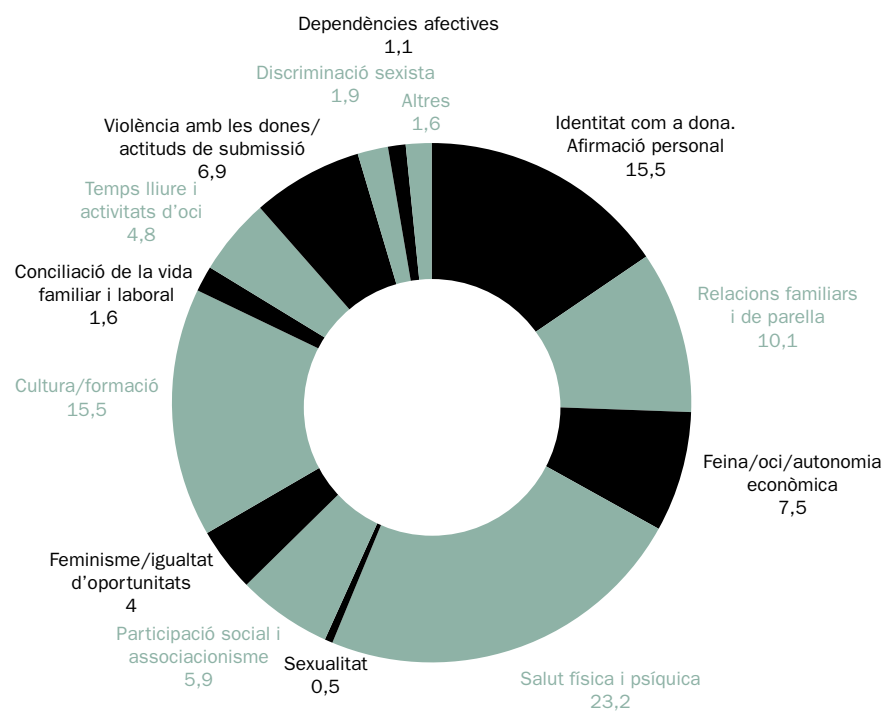
Si considerem globalment el total de respostes obtingudes sense tenir en compte la prioritat observarem també que l'opció més escollida és relacionar-se, comunicar-se amb altres dones, però en aquest cas en el 76,6% dels casos. Després vénen les opcions d'ocupar el temps lliure, en un 38,8%, divertir-se, en un 37,4% i plantejar i compartir inquietuds en un 33,4%. Cal observar que els percentatges no sumen el 100%, atès que una mateixa enquestada podia escollir fins a tres opcions diferents.

motius per formar part d'una associació	recompte	percentatge
Ocupar el temps lliure	186	38,8
Divertir-se	179	37,4
Relacionar-se, comunicar-se amb altres dones	367	76,6
Rebre ajuda i orientacions	111	32,2
Plantejar i compartir inquietuds	160	33,4
Conèixer millor la situació de les dones	107	22,3
Reivindicar millores per canviar la situació de la dona	119	24,8
Participar en debats, col·loquis sobre temes d'actualitat	106	22,1
Salut	27	5,6



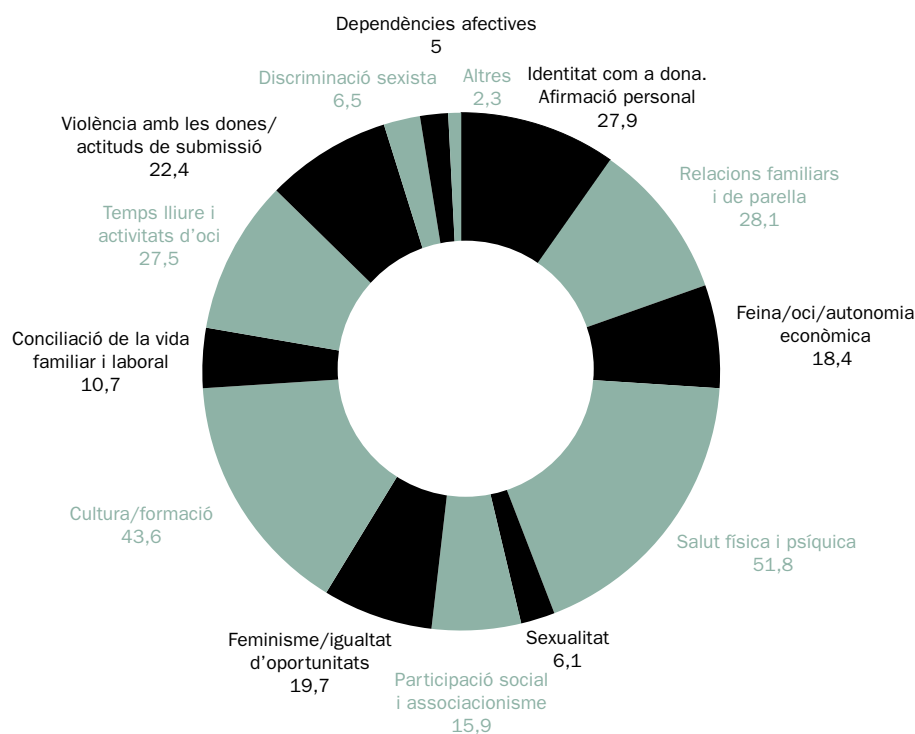
En l'estudi sobre els temes d'interès, 375 dones han contestat indicant l'ordre de preferència de les respostes. L'opció més escollida ha estat salut física i psíquica en un 23,2%. Després vénen identitat com a dona, afirmació personal i cultura i formació, totes dues en un 15,5%. Cal destacar també l'opció relacions familiars i de parella en un 10,1%.

<i>principal tema d'interès</i>	<i>recompte</i>	<i>percentatge</i>
Identitat com a dona. Afirmació personal	58	15,5
Relacions familiars i de parella	38	10,1
Feina/oci/autonomia econòmica	28	7,5
Salut física i psíquica	87	23,2
Sexualitat	2	0,5
Participació social i associacionisme	22	5,9
Feminisme/igualtat d'oportunitats	15	4
Cultura/formació	58	15,5
Conciliació de la vida familiar i laboral	6	1,6
Temps lliure i activitats d'oci	18	4,8
Violència amb les dones/actituds de submissió	26	6,9
Discriminació sexista	7	1,9
Dependències afectives	4	1,1
Altres	6	1,6
Total	375	



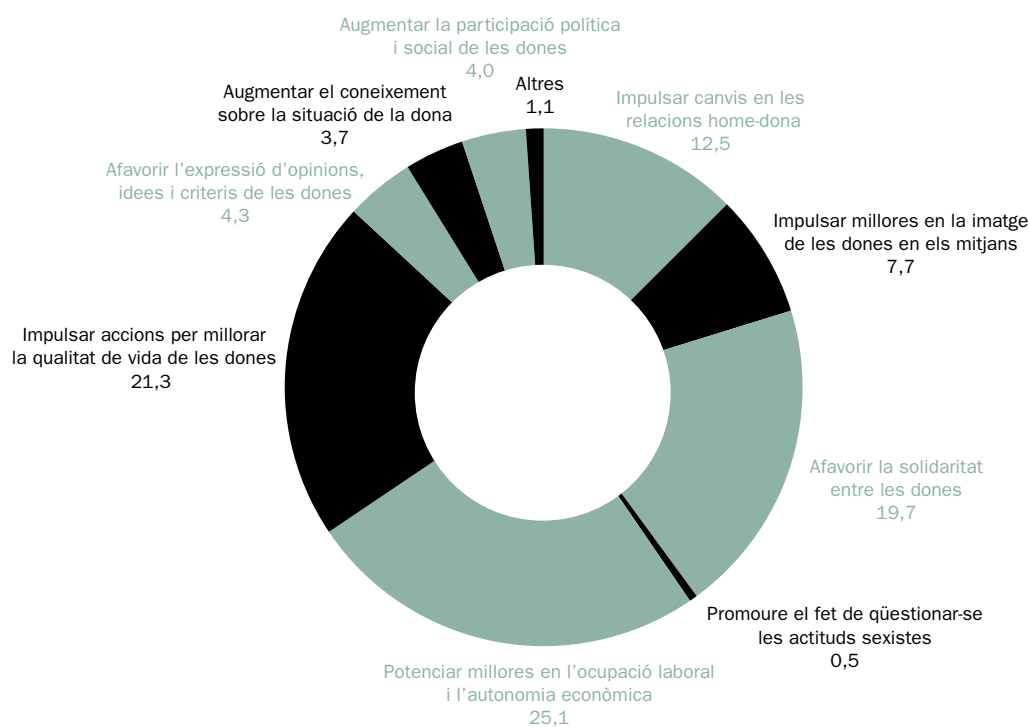
Si considerem globalment els temes d'interès, sense tenir en compte l'ordre de preferència, continuen destacant les opcions de salut física i psíquica en un 51,8% i cultura i formació en un 43,6%. Cal recordar que el percentatge no suma 100 perquè cada enquestada podia escollir fins a un màxim de tres respostes diferents.

temes d'interès	recompte	percentatge
Identitat com a dona. Afirmació personal	133	27,9
Relacions familiars i de parella	134	28,1
Feina/oci/autonomia econòmica	88	18,4
Salut física i psíquica	247	51,8
Sexualitat	29	6,1
Participació social i associacionisme	76	15,9
Feminisme/igualtat d'oportunitats	94	19,7
Cultura/formació	208	43,6
Conciliació de la vida familiar i laboral	51	10,7
Temps lliure i activitats d'oci	131	27,5
Violència amb les dones/actituds de submissió	107	22,4
Discriminació sexista	31	6,5
Dependències afectives	24	5
Altres	11	2,3



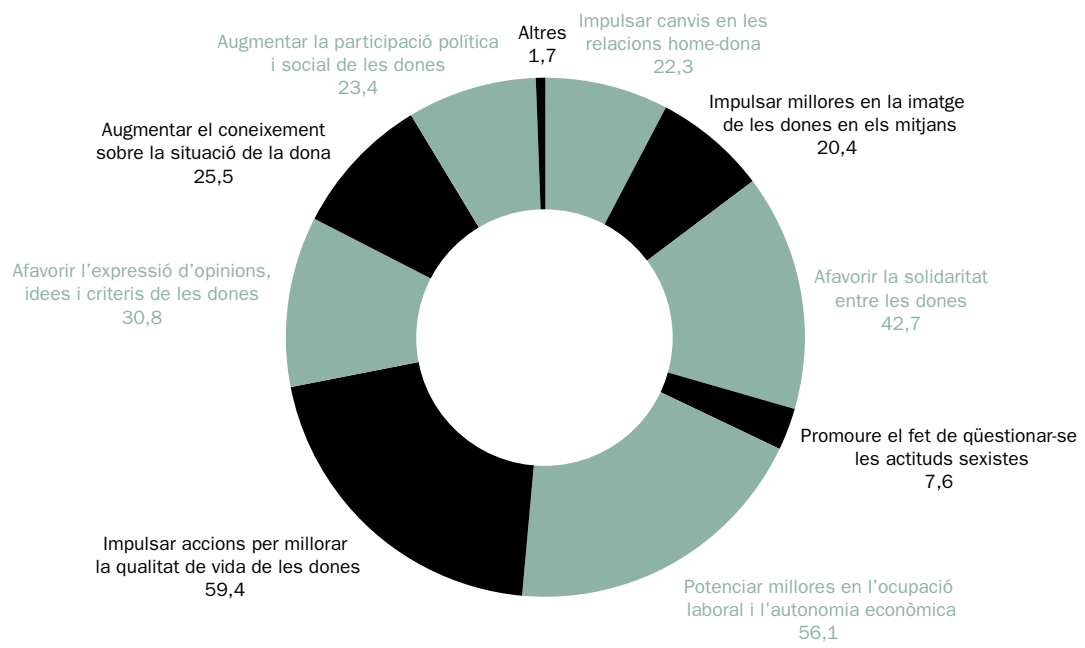
L'última pregunta de l'enquesta era sobre les propostes d'orientació del grup. Entre les 375 que han indicat l'ordre de preferència, l'opció més escollida ha estat potenciar millores en l'ocupació laboral i l'autonomia econòmica de les dones en un 25,1%. Seguidament trobem impulsar accions per millorar la qualitat de vida de les dones en un 21,3% i afavorir la solidaritat entre les dones en un 19,7%.

principal proposta d'orientació del grup de dones	recompte	percentatge
Impulsar canvis en les relacions home-dona	47	12,5
Impulsar millores en la imatge de les dones en els mitjans	29	7,7
Afavorir la solidaritat entre les dones	74	19,7
Promoure el fet de qüestionar-se les actituds sexistes	2	0,5
Potenciar millores en l'ocupació i l'autonomia econòmica	94	25,1
Impulsar accions per millorar la qualitat de vida de les dones	80	21,3
Afavorir l'expressió d'opinions, idees i criteris de les dones	16	4,3
Augmentar el coneixement sobre la situació de la dona	14	3,7
Augmentar la participació política i social de les dones	15	4,0
Altres	4	1,1
Total	375	



Finalment, en el tractament global de totes les respostes d'aquesta pregunta, sense considerar-ne l'ordre de preferència, s'ha obtingut com a opció més escollida impulsar accions per a la millora de la qualitat de vida de les dones en un 59,4%, seguida de potenciar millores en l'ocupació laboral i l'autonomia econòmica de les dones en un 55,1%. A una mica més de distància trobem afavorir la solidaritat entre dones en un 42,7%. Cal recordar que en aquest tipus d'anàlisi global els percentatges no sumen 100.

propostes d'orientació del grup	recompte	percentatge
Impulsar canvis en les relacions home-dona	105	22,3
Impulsar millores en la imatge de les dones en els mitjans	96	20,4
Afavorir la solidaritat entre les dones	201	42,7
Promoure el fet de qüestionar-se les actituds sexistes	36	7,6
Potenciar millores en l'ocupació i l'autonomia econòmica	264	56,1
Impulsar accions per millorar la qualitat de vida de les dones	280	59,4
Afavorir l'expressió d'opinions, idees i criteris de les dones	145	30,8
Augmentar el coneixement sobre la situació de la dona	120	25,5
Augmentar la participació política i social de les dones	110	23,4
Altres	8	1,7



Conclusions

i propostes



Característiques demogràfiques i situació ocupacional

Segons els resultats de les enquestes, l'associacionisme femení de la nostra ciutat es correspon, majoritàriament, al següent perfil: dona de mitjana edat, de prop de cinquanta anys, que conviu en matrimoni en el si d'una família nuclear o extensa i que té com a ocupació principal la feina domèstica. Dones dedicades a la seva llar però que han superat ja l'etapa intensiva de criar els fills/filles.

No obstant, és important assenyalar que si bé aquest perfil aglutina poc més del 50% de la població analitzada, l'altra 50% presenta una àmplia varietat. Així, per exemple, quasi la meitat de les dones associades són menors de 50 anys i, d'altra banda, el nombre de les que tenen entre 25 i 45 anys és similar al de les que tenen més de 60 anys. La pluralitat d'edats va acompanyada de diferències tant pel que fa a la unitat de convivència com pel que fa al tipus d'ocupació laboral. Les dones que viuen sense parella, soles o amb d'altres membres familiars, sumen més d'un 40%. En aquest cas, les dades confirmen l'evolució que s'ha produït en la institució familiar, en què l'increment de famílies monoparentals i d'altres alternatives de convivència han passat a modificar en profunditat els usos i costums tradicionals.

Pel que fa a l'àmbit laboral, el 30% de les dones associades tenen algun tipus d'ocupació retribuïda. En el grup de menors de 45 anys es troben, amb major freqüència, els contractes estables i les jornades completes. En aquesta ocasió, podem observar com les pautes laborals dins del col·lectiu de dones associades són molt semblants a les del conjunt de la població femenina de la ciutat.

Si compaginar l'ocupació assalariada amb les responsabilitats familiars resulta, per si mateixa, una tasca complicada, afegir o sumar un temps de dedicació per a la participació en moviments associatius representa per a les dones un esforç extraordinari. Amb tot, l'estudi evidencia que una part força significativa de les dones associades combinen les tres activitats.

En síntesi, pel que fa al perfil sociodemogràfic de les dones associades, la població està repartida —aproximadament— de la següent manera: tal com dèiem al principi, la meitat són mestresses de casa de mitjana edat; un 25% són dones menors de 45 anys que participen activament del mercat laboral, i l'altre 25% són dones majors de 60 anys pensionistes o jubilades.

Distribució del temps: temps de lleure, temps de treball

S'observa un desequilibri considerable entre el temps que les dones dediquen a les seves necessitats personals i les que dediquen a les famílies. Més del 60% afirma que dedica un mínim de 5 hores diàries a les necessitats de la resta de membres que formen la família. Aquestes dades lliguen amb la forta presència de mestresses de casa dins del col·lectiu analitzat.

Una de les característiques específiques de les feines domèstiques és mantenir la disponibilitat constant vers qualsevol necessitat del grup familiar; per aquest motiu el temps que les mestresses de casa es dediquen a elles mateixes sempre és molt menor que el que dediquen als altres, i sempre és un temps residual o fragmentari, hipotecat pels imprevistos. La participació de les dones en el treball assalariat no les eximeix de la feina familiar, a la qual solen dedicar, segons reflecteixen les enquestes, una mitjana de dues hores diàries.

Amb aquestes càrregues horàries, les opinions de les dones sobre si disposen de prou temps personal d'oci estan dividides. Una mica més de la meitat de les dones enquestades considera que sí; per al contrari, l'altra meitat diu que no.

Les mestresses de casa de mitjana edat amb fills/lles ja grans o pràcticament autònoms/es veuen reduït de manera considerable el nivell d'exigència i dedicació quotidiana, en comparació amb la seva situació anterior han guanyat —objectivament— espai de temps personal. En la banda oposada, les mestresses de casa que estan criant els fills i les que participen del món laboral han de cobrir fortes expectatives i tenen grans dificultats per destinar una part del seu temps a l'oci.

En descriure i detallar les activitats concretes que s'inclouen dins de la paraula oci, ens trobem amb un resultat en part previsible però en part paradoxal. Per al 70% de les dones l'activitat d'oci que fan amb més freqüència és escoltar la ràdio, seguida per poc de mirar la televisió. El resultat era en part previsible perquè diversos estudis sociològics que han analitzat hàbits de la població —en diversos aspectes¹³— ja comenten aquestes preferències. Però no deixa de ser paradoxal que siguin activitats que es duen a terme a casa i que totes dues —escoltar la ràdio i mirar la televisió— poden fer-se (i de fet, ho fan) al mateix temps que es fan les tasques domèstiques, i que en tots dos casos no comporten relacions directes amb un altre ésser humà.

És a dir, activitats que s'encobreixen amb la mateixa feina domèstica, que per si mateix és un treball molt aïllat, en el qual no queda clara la frontera entre la idea del que és treball i la idea del que no ho és.

Escoltar la ràdio mentre es fan els llits, es recull la cuina, s'escombra o es planxa és un temps d'oci totalment envaït de temps de treball. Moltíssimes empreses han incorporat a les seves oficines el fil musical i, no obstant, ningú dels qui treballin en aquest entorn equipararien escoltar la música amb el seu temps d'oci, ja que aquest darrer no entra dins de la jornada laboral. Amb la televisió passa una cosa semblant: mirar la televisió alhora que es fan treballs de costura o confecció resulta habitual en el context del treball domèstic, al mateix temps que es descansa hi ha l'obligació de seguir produint.

La confusió de temps —d'oci i de treball— dins de la llar i la impossibilitat de separar-los, explica en bona mesura els desitjos de les dones vers aquelles activitats que es duen a terme fora de casa, en companyia i amb relació amb altres persones.

Les dones associades voldrien participar de tota una sèrie d'activitats que, englobades sota un títol tan genèric com el de cultural, ens mostren unes inquietuds i necessitats: la salut, l'experiència del món exterior, la cultura, l'art, la música i el coneixement de la realitat social. Totes aquestes són activitats que necessiten de la col·laboració i la relació d'altres persones, i que són formatives no des d'un punt de vista utilitari de rendiment econòmic —formals o acadèmiques—, però sí que ho són des d'una òptica de formació humanista. Aquest darrer aspecte està molt incorporat a la història de la socialització de la dona. Aquesta formació humanista, tot i que està bastant devaluada en una societat tan tecnificada com la nostra, no deixa de ser la base fonamental de qualsevol educació per a la pau i per a la convivència democràtica.

Interessos i expectatives de les dones vers les seves associacions

El motiu principal pel qual la majoria de dones s'associa és relacionar-se i comunicar-se; després d'aquesta opció, les enquestades escullen la d'ocupar el temps lliure i divertir-se.

Anteriorment hem recalcat l'aïllament i els transtorns del temps d'oci que porta implícita la feina domèstica. Els resultats de les enquestes són coherents en aquest sentit ja que mostren una de les necessitats de les mestresses de casa que és la de rescatar un mínim espai de temps per a l'oci.

També cal que ens fixem en els altres motius pels quals s'associen les dones. Aquests altres motius, juntament amb el primer —relacionar-se, comunicar-se amb altres dones—, reflecteixen una sensibilitat o una preocupació per la situació de les dones a la vida quotidiana, per tots aquells temes que actualment formen part d'un concepte tan ampli com és el de qualitat de vida. Són aquestes qüestions, presents en el concepte qualitat de vida, les que mouen les expectatives més grans de les dones vers les seves associacions.

La salut, la formació, la seva identitat com a dones i el que representa avui aquesta identitat que no es vol veure devaluada, l'autonomia personal que passa per l'autonomia econòmica.

També s'interessen per tot el que està relacionat amb les relacions afectives i per la violència que de vegades les acompanya. També volen —i així ho expressen més d'un 60%— que les associacions promoguin millores en la qualitat de vida mitjançant el següent: potenciar millores en l'ocupació laboral i l'autonomia econòmica de les dones, impulsar canvis en les relacions entre els homes i les dones i afavorir la solidaritat entre les dones.

La salut, el treball i les relacions humanes no són aspectes de la vida que puguin aïllar-se en compartiments estancs. La salut no és una qüestió exclusivament sanitària, va més enllà del simple fet de solucionar problemes puntuals, també està relacionada amb el reconeixement social del treball que es fa i amb la forma amb què s'estableixen i desenvolupen les relacions afectives. És indubtable que el treball influeix en la personalitat i condiciona profundament les relacions personals que s'originen, tant en l'àmbit domèstic com en el pròpiament laboral. D'aquí ve el fet que es destaquí com a opció més escollida —dins de la pregunta sobre l'orientació que consideren que ha de tenir el grup— la de potenciar les millores laborals i l'autonomia econòmica de les dones.

Amb el temps, les relacions entre els sexes han estat font de discriminació i d'explotació de les dones. Els canvis que progressivament es van notant en les dones influeixen en la seva salut, en les possibilitats d'autonomia econòmica i en la llibertat de què disposen per decidir sobre el destí de la seva pròpia vida.

El Programa Municipal per a la Dona, en col·laboració amb les associacions i atenent els resultats de l'estudi que mostren les inquietuds, interessos i expectatives de les dones associades, es planteja —en l'actual període de govern municipal— els següents objectius:

- ▶ Reforçar la xarxa associativa de les dones, impulsant el diàleg i la participació de les associacions en iniciatives i projectes comuns.
- ▶ Crear un fòrum permanent de debat en què les associacions puguin discutir aquelles qüestions que més els preocupen, i elaborar propostes i alternatives.
- ▶ Seguir incidint en la formació, ampliar i consolidar els tallers formatius en les següents àrees:
 - ▶ Salut física i psíquica
 - ▶ Autonomia personal
 - ▶ Marginació i exclusió social femenina
 - ▶ Assertivitat i autoestima

El moviment associatiu de dones de la ciutat és encara recent, la consolidació definitiva dependrà, entre d'altres coses, de la capacitat que tinguin les pròpies associacions per donar resposta als reptes que una societat tan complexa com la nostra planteja al conjunt de la població femenina. Per als éssers humans la vida canvia amb els anys, i també canvien les seves necessitats, però modificar els estereotips i les relacions entre els sexes, alhora que se superen jerarquies i abusos, canvia la pròpia societat en què transcorren les vides.

notes

1. Rousseau, J. J. El Emilio o la educación. EDAF. Barcelona, 1987.
2. Vegeu Carrasco, C. El trabajo doméstico y la reproducción social. Instituto de la Mujer. Madrid, 1991.
3. No s'ha trobat la manera de comptabilitzar en diners que val socialitzar i atendre emocionalment els fills i les filles, ni oferir estimació i cura a persones malaltes o massa grans per valer-se soles.
4. Vegeu Roig, M. La mujer en la historia. Instituto de la Mujer. Madrid, 1990.
5. Vegeu Capel, R. M. El trabajo y la educación en España (1900-1930). Instituto de la Mujer. Madrid, 1986.
6. Vegeu Nash, M. "Treball, conflictivitat social i estratègies de resistència. La dona obrera a la Catalunya contemporània", a Més enllà del silenci. Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona. Esplugues de Llobregat, 1988.
7. Vegeu Berbel, S. Relaciones de influencia entre grupos de mujeres: un análisis evolutivo de los discursos. Tesi doctoral, 1997.
8. Vegeu Segura Soriano, I. Dones de L'Hospitalet. Itineraris històrics. Ajuntament de L'Hospitalet 1998.
9. Les sufragistes de final del segle XIX eren titllades de boges i furibundes per una gran part dels seus coetanis.
10. "Feminisme és l'expressió parlada de les antiquíssimes cultura i filosofia marginals basades en valors que el patriarcat ha etiquetat de "femenins", però que són necessaris per a tota la humanitat. Entre els principis i valors del feminisme que més es diferencien del patriarcat hi ha la igualtat universal, la solució no violenta dels problemes i la col·laboració amb la natura, entre nosaltres i amb la resta d'espècies". Sonia Johnson, citat per Christiane Northrup a Cuerpo de mujer y sabiduría de mujer, 1994, URANO, pàgina 43.
11. Vegeu Maquieira, V. Asociaciones de mujeres en la comunidad de Madrid. Instituto Universitario de Estudios de la Mujer. Universidad Autónoma de Madrid, 1995.
12. Vegeu Maquieira, V. Asociaciones de mujeres en la comunidad autónoma de Madrid. Madrid, 1995, pàgina 283.
13. Vegeu Subirats, M. Enquesta de la regió metropolitana de Barcelona 1990. Condicions de vida i hàbits de la població. Les condicions de la vida de les dones a la ciutat de Barcelona. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana, 1992.